

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

S. H. Finne-Grønn

Familien Tostrup

fra Lister

Familien Tostrup fra Lister

[med 6 autotypier]

samt

**Foged Tostrups beskrivelse af
Lister og Mandals amt af 1743**

ved

S. H. Finne-Grønn.

Christiania.

Thronsen & Co.s bogtrykkeri.

1897.

De foreliggende meddelelser om „Familien Tostrup fra Lister“ er for en stor del udarbejdede efter et materiale, paa forhaand indsamlet af hr. godseier *Christopher Paus* til Narverød, der af interesse for denne sin mødrene slegt ogsaa har bekostet nærværende arbeide udgivet.

Christiania i december 1897.

S. H. Finne-Grønn.

I schemaet betyder tallene generationerne og bogstaverne generationens medlemmer. De vigtigste forkortelser er: db. = døbt, † = død og begr. = begravet.

Familien Tostrup fra Lister.

Denne slegt skriver sig vistnok fra Tostrup sogn i Holbæk amt i Sjælland og er uden tvivl først kommen til Norge med **Knut Hanssen Tostrup**, født 1651, sorenskriver i østre Robygdelaget¹⁾, fra hvilket embede han blev afsat $\frac{6}{8}$ 1687, „da han var geraaden i stor vidtløftighed, saa han efter al apparence sig ikke med alle sine midler og ganske magt af samme fordybning nogen tid kan udredde. Hans creditorer havde sat ham i Christianssands arresthus for et anseeligt capital, og foruden dette var han ogsaa udi en og anden vigtige maader forfulgt, for han ei udj sin bestilnings betjening havde været, som han burde.“ Han var i 1701 inderst hos sin svoger *Christen Tørresen* paa Asdal og da „forarmet“. Med sin hustru *Anne Tørresdatter Asdal*, en datter af *Tørres Christensen Asdal* og *Anne Jørgensdatter Mæsel*, efterlod han fire døtre: **Marthe, Karen, Anne og Bodil Tostrup.**²⁾

Sorenskriver Tostrup havde søsteren **Birgitte Hansdatter Tostrup**, der døde i marts 1696 paa Mærdø ved Arendal, hvor skiftet efter hendes mand *Søfren Pedersen*³⁾, død $\frac{7}{4}$ 1696, holdtes $\frac{26}{5}$ 1696. Han

1) Han efterfulgte her *Jens Søfrensen*, der blev sorenskriver $\frac{20}{8}$ 1662, og som blev gift i Skien $\frac{11}{1}$ 1663 med *Karen Corneliusdatter Trinnepol*. Tostrups efterfølger var *Jacob Henriksen*, der fik bestalling $\frac{6}{8}$ 1687.

2) Se rigsarchivets retspr. no. 2465, fol. 262, og »Personalhist. Tidsskrift« 2. R. V.

3) Han havde brødrene *Svend Pedersen Mærdø* og *Mathias Pedersen Mærdø*, der var gift med *Gumborg Stiansdatter*; skifte efter begge egtfæller holdtes $\frac{30}{3}$ 1700 paa Mærdø.

havde med Birgitte kun en søn *Hans Søfresen*, født 1690, men fire sønner og tre døtre med sin første hustru *Anne Steffensdatter*, efter hvem skifte holdtes $22/10$ 1687.

Endelig havde sorenskriver Tostrup en yngre bror¹⁾:

1. a. **Niels Hanssen Tostrup**, † i april 1730 i Vanse paa Lister. Hans hustru *Karen Toldorph* var datter af foged i Lister og Mandal *Andreas Nielssen Toldorph*²⁾ og *Catharine Gude*, der blev begr. $11/8$ 1701 i Vanse.

¹⁾ Se rigsarchivets retspr. no. 2459, fol. 277.

²⁾ *Toldorph* var foged i Lister fra 1673 og fra 1694 tillige i Mandal, da et kgl. rescript af $3/3$ sidstnævnte aar forenede disse fogderier. — De blev atter skilte ved rescr. af $27/3$ 1784. — Han tog afsked i 1705, fik titel af kammerassessor og var bosat paa ovennævnte sin gaard Østhassel. I 1696 købte han tillige gaardene Lunde og Huseby af justitsraad *Rosenkrantz*.

Af hans øvrige børn var *Niels Toldorph* sogneprest til Vanse, † $6/5$ 1725. Han var først gift $11/8$ 1697 i Vanse med *Sophia Amalie Meyer*, og derpaa med *Elisabeth Hannibalsdatter Jessen* fra Skien. [Datteren *Sophia Amalie Isabella Toldorph*, db. $11/9$ 1710 i Vanse, † $16/4$ 1785, blev gift $29/11$ 1729 i Vanse med *Rasmus Wibye*, capellan til Helleland, senere sogneprest til Jostedalen; datteren *Catharine Toldorph* blev gift $3/10$ 1727 i Vanse med *Michael Halling* og datteren *Adolphia Carolina Toldorph*, † $18/6$ 1766, blev gift $11/12$ 1731 i Vanse med daværende vagtmesterløjtnant *Henning Sørensen Lemmich*, db. $31/10$ 1693 paa Bragernaes, † $10/1$ 1746 i Frederiksstad.

Som tilfældet var med saa mange fogder i den tid, kom ogsaa *Toldorph*, der dog synes at have været en ret holden mand, stadig i underballance ved sine regnskaber, dog gjaldt det som oftest mindre summer. Ved hans afgang som foged er det dog kommet til et opgjør, der havde mere at sige, naar der tages hensyn til de udtalelser, han selv fremkommer med i følgende skrivelse, ler findes blandt rigsarchivets »Personalial«, og som er stilet til »de commiterede ved den kgl. commission paa Aggershus« [o: slotsloven].

»Høyædle og Welbaarne Herrer.

Paa deris høygunstige af 3 Hujus følger ydmygst til giensvar, at om det hafde været i min Efne, de ommelte resterende 300 Rdr. at tilveiebringe, ieg da saa villig som skyldig skulde lengesiden efterkommet min allerunderdanigste plicht, mens som ieg med største vemodighed maa beklage min Ringe wilkor, at ieg som en gammel svag Mand, der iche snart hafver en times helbred, i min alderdom og skrøbelighed med mange uforsiuenede moderløse børn ey veed anden middel at gribe til, saa fremt ieg skal giøre ofvenmelte pengis forstreching, end min paaboende gaards afhændelse, som nest Gud er min alderdoms tilflucht, af hvilken ieg som en anden bunde maa skatte og søge min og mines ophold, og der ofver Bynder til dens brug og besiddelse nødsagelig har maat indtaget. Denne min tunge tilstand ieg og ydmygeligst hafver notificeret de

Tostrup, der havde været sin svigerfars fuldmægtig, blev hans efterfølger som foged i Lister og Mandal 1705—30. Han sees tiltraadt før $29/8$ 1705, for hvilket aar han ogsaa aflagde regnskab. I 1775 blev han en af inspectørerne for perlefangsten paa Listerland.

Som Tostrups fuldmægtig i senere aar nævnes *Niels Rost*, der ogsaa som constitueret aflagde fogedregnskabet for 1729, medens den senerehen nævnte foged *Søren Hanssen* aflagde det for 1730. I dette aar blev vaartinget paa Foss tingsted i Lister først holdt den $17/4$, „da sorenskriveren blev beordret til Tostrups stervboes skyndige iagttagelse“.

Tostrup var bosat paa og eiede gaarden Østhassel i Vanse efter sine svigerforældre, som havde kjøbt den i 1678 af familien *Friis*. Om denne gaard, der i en aarrække forblev i Tostrups familie, siger biskop *Pavels* i sin autobiographi, at den „ligger yderst ude paa Listerland, meget nær det aabne ocean; idel sletter omgiver den, og da stormvinde raser næsten det hele aar, kan ikke et træ voxte paa den kant af landet, enten i have eller paa marken“.

høye Herrer deputerede for Financerne udi Rente-Cammeret, hvis højgunstige svar af 24 may nest afvicht mig blef værdiget, nemmelig: at ieg for det første kunde levere de 300 Rdr. paa Christiansands stift Amtstue og bemøye mig om de øfrige, om icke saa strax, da nogen tid der efter at betale, hvilke 300 Rdr. ieg og ved wenners hielp straxen clarede i forhaabning der med at blifve be-naadet; mens som nu mine høytbydende herrer urgerer Resten, tilbeder ieg mig her ved ydmygst mine højgunstige Herrers høytformaaende recommendation til deris kongl. May't. at ieg med det forhen ofver min Efne giorte forskud motte forskonis, paa det ieg som en gammel betienter, der nu hverchen hafver bestilling eller anden negoce, icke med mine børn i min alderdom skal geraade i armod. Motte det icke falde mine Herrer fortrydelig, tilbeder ieg mig ydmygst deris højgunstig betenchning til skyldigst efterretning at motte værdiges, thi ieg lever dog i det faste haab, den udfalder til nogen lindring i min store bekymring. Den bevaagenhed mine Herrer mig her udj paa Kaster, skal ieg inderlig bede Gud Rigelig vil paa dem og deris belønne, og nest min store dristigheds afvicht stedse leve mine Højgunstige Herrers ydmygeste tiener.

Lister d. 24 Novembr. Ao 1710.

A. Toldorph.

I forbindelse hermed kan meddeles følgende uddrag af et brev, dat. Lyngdal $28/2$ 1730, fra amtmand *Resen* til generalpostamtet [rigsarchivets pakke no. 27 a.]:

»I forrige tider for mange aar siden, da fogden Toldorph nedsatte sig paa Lister og der tilkjøbte sig gods, det hans efterkommere nu besidder, da var han alene kongel. betjent der paa landet og havde stor myndighed, fordi amtmanden boede i Christianssand langt fra haanden; dertilmed i de tider dependerede landmiliten saagodtsom fogden alene, førend de blev delt under 2de nuværende oberster. Desaaarsag turde ingen beklage sig, maatte altsaa efterleve, hvad dem paalagdes.«

Skifte efter Karen Toldorph sluttedes $19/4$ 1748. Hun sad i uskiftet bo efter sin mand ifl. kgl. bev. af $12/5$ 1730. I boet var bl. a. et skrin, hvori penge, ducater, guld og sølv til en værdi af 1386 rdl. 2 m. $21/2$ skill. Østhassel, matr. no. 89, gl. no. 152, 4 huder, blev med den i 1746 af hendes søn *Andreas Tostrup* opførte skriverstue samt kvernehus vurderet for 800 rdl. og for denne sum overdraget nævnte søn [tinglyst $25/10$ 1749]. Udestaaende fordringer var 4954 rdl. 1 m. 18 skill. Naar „fogdens gjeld [240 rdl.] til den kongelige cassa“ var afbetalt, blev der tilbage 7633 rdl. 3 m. $81/2$ skill., der deltes mellem 3 sønner og 3 døtre, idet hver broderlod efter datids lov blev det dobbelte af hver søsterlod. Børn:

2. a. **Andreas Tostrup**, db. $7/2$ 1707 i Vanse og † april 1776 i Lyngdal „under et besøg hos en ven“.

Gift $20/8$ 1737 i Sogndal med *Anna Urbye*, datter af nedenævnte sogneprest til Lunde *Joachim Frederik Urbye* og første hustru *Anna Lorentzdatter Allerup*.

Tostrup blev allerede $21/4$ 1731 foged i Lister og Mandal, idet hans fars efterfølger *Søren Hanssen*, der var udnævnt $15/4$ 1730 til foged, atter removedes $16/4$ 1731, da han ikke kunde stille caution. Tostrup, der ifølge biskop *Pavels* „nævntes enstemmigen som en fornuftig og retskaffen mand“, frasagde sig fogderiet i 1768 og slog sig til ro paa den efter faderen arvede eiendom Østhassel, der efter hans død tilfaldt hans eneste barn. Kammerraad $1/5$ 1767.

3. a. **Karen Tostrup**, db. $24/1$ 1740 i Lunde, † $21/3$ 1813 i Bergen.

Gift første gang $7/10$ 1768 i Vanse med *Claus Pavels*, f. 1730 i Hjelmeland og † $11/4$ 1769 paa Kjørrefjord i Vanse; søn af sogneprest til Hjelmeland *Jacob Pavels* og *Brynhilde Pedersdatter Hielm*. Se side 13.

Gift anden gang i Vanse med *Jacob Utrik Holfeldt*, db. $19/10$ 1737 i Lyngdal, † $15/3$ 1812 i Bergen; søn af oberstløjtnant ved 2det Vesterlenske regimente *Johan Nathanael Holfeldt* og *Elisabeth Dorothea Ramm*.

Pavels blev pers. capellan til Vanse $12/2$ 1760 og resid. capellan sammesteds $12/8$ 1768. Enken flyttede ved mandens død fra gaarden Kjørrefjord til sin far paa Østhassel.

Holfeldt blev i 1755 underofficer. $26/10$ 1763 prem.løjtnant ved „Kongens regimente“, $15/9$ 1773 captein ved 2det Vesterlenske reg., $19/6$ 1789 major og $24/7$ s. aar chef for 2det Listerske compani, $23/4$ 1790 commandør for 3die bataljon

og chef for Stavangerske comp., fik $13/3$ 1801 oberstløjtnants character og blev $11/6$ 1806 virkelig oberstløjtnant ved Bergenhuiske reg. Commandør for Bergenhuiske reg. $21/11$ 1806 — fik herfor 20 rdl. i maanedlig tillæg —, chef for regimentet $13/1$ 1809 og generalmajor $16/11$ 1809. Den $7/1$ 1812 erholdt han afsked som officer med 1200 rdl. i vartpenge.

Om Karen Tostrup siger hendes søn biskop Pavels i sin autobiographi, at „hun har aldrig været smuk, aldrig glimret ved talenter, aldrig gjort figur i den store verdens circler, men i sin lille kreds har hun udbredt megen held og glæde. Hun havde en lys forstand. Hendes hjerte var redeligt og fromt og menneskevenligt, især var blid sagtomdighed bestandig et af hendes skønneste charactertræk. Hun var meget religiøs, men uden affectation eller intolerance.“

Sin stiftar, Holfeldt, kalder Pavels for sin skytsengel, „en hædersmand, der var rask, munter og vigouereus med mere fin levemaade end noget andet menneske i den hele egn.“ „Egteskabet blev ogsaa det lykkeligste, og Karen Tostrup fik i dette rig erstatning for hvert ungdomstab og savn“, hun havde lidt efter sin første mands død.

Karen Tostrups søn af første egteskab var *Claus Pavels*, f. $1/8$ 1769 paa Kjørrefjord i Vanse, † $16/2$ 1822 i Bergen som biskop, ridder af Dannebrog, storkors af Nordstjernen. Gift $23/12$ 1799 med *Inger Marie Fashlan*, db. $13/10$ 1777 i Arendal, † $1/8$ 1865 efter andet egteskab med oberstløjtnant *Herman Widing*; hun var datter af kjøbmand i Arendal *Engelbrecht Fashlan* og *Anne Sophie Nielsdatter*.

2. b. **Bodil Catharine Tostrup**, db. $4/3$ 1708 i Vanse, begr. $26/2$ 1793 i Lunde.

Gift $29/7$ 1733 i Vanse med *Joachim Frederik Urbye*¹⁾, f. 1688 i Thronhjelm, † pludselig $4/12$ 1740 i Lunde; søn af kjøbmand

¹⁾ Efter *Urbyes* første hustru, *Anna Lorentzdatter Allerup*, f. 1687, begr. $18/9$ 1732 i Lunde, datter af *Lorentz Allerup* og *Else Jensdatter*, holdtes skifte $3/7$ 1733, og boet blev paa 239 rdr.

Urbyes børn af første egteskab var: 1. *Ellen Dorothea Urbye*, f. 1715 i Ørlandet, † $9/2$ 1746, gift $30/6$ 1730 i Lunde med davæ. capellan *Mathias Paulsen*, f. 1702 i Ribe, † $26/1$ 1746 som prest til Harridslev og Albæk i Aarhus stift. 2. *Anna Urbye* gift med *Andreas Tostrup*, se s: 8, og 3. *Margarethe Urbye*, efter hvem skifte holdtes $23/4$ 1748 i Flekkefjord. Urbyes børn af andet egteskab var:

Claus Nielssen Urbye og *Ellen Thomasdatter Ovid*. Student 1705, cand. theol. 1707, blev han den $31/3$ 1713 ordineret til capellan til Ørlandet, hvis kirker han under $4/5$ 1718 forpagtede paa 3 aar mod en aarlig afgift af 114 rdl., nemlig af 70 rdl. for Viklem og 44 rdl. for Næs. Han tog i 1723 afsked fra capellaniet og blev $13/6$ 1724 sogneprest til Lunde i Dalenes provsti; magister og provst; „han skal have været en meget veltalende og lærd mand, en velfortjent, tro og flittig sogneprest.“

Ved Urbyes død blev Lunde delt i to kald: Lunde med Flekkefjord og Næs og Bakke med Gylland og Tonstad.

Ved omlægning af Lunde kirkes gulv i 1889 kom en gammel gravkjælder for dagen; der fandtes 22 kister, og inscriptionen paa den ene af dem var:

„Her hviler den velærværdige og højt lærde, nu salige

Joachim Fredrik Urbye,

fordum velmeriterede Provst i Dalenes Provsti

og Sogneprest til Lunde.

Han er født i Thrundhiem Aar 1688. Død paa Lunde

Aar 1740 4 Decbr.

Her er det Sted,	Til manges Siæles Fred.
Hvor en udmærket Hyrde	Det gik den fromme vel.
Nedlagde udi Fred	Hans Sorg og Omsorg endtes.
Sin Vandringsstav og Byrde,	Gach, Læser, hen og lær
Da Overhyrden gav	Med slig Retsindighed,
Sin Tiener Rolighed,	Da dør Du som hand
Der trolig vaagen var	Med god Samvittighed.“

Ved skiftet efter Urbye den $21/5$ 1741 blev oplyst, at der „paa Prestegaardens Grund befandt sig en Del Huse, som ikke under Prestegaardens ordinære Bygninger ere begrebne eller tilhørende, dels fordi en Del af dem paa nye Tomter af sl. proust Urbye er opbyggede, dels og findes et Stuehus med 3 smaa Kamre,

4. *Niels Tostrup Urbye*, db. $28/6$ 1734 i Lunde, skifte $9/1$ 1750 i Flekkefjord.
5. *Anne Urbye* db. $1/6$ 1736 i Lunde, gift $25/1$ 1759 i Vanse med *Hans Gabriel Buchholm* i Flekkefjord. 6. *Claus Andreas Urbye*, db. $20/11$ 1737 i Lunde, over-
toldbetjent i Ekvaag.

staaende tvers over Gaarden fra de andre Sæde Huse, hvilke ikke alene af sl. Prousten af nye er opbyggede, men og de paa denne Tomt ved hans Tiltrædelse her i Kaldet bestaaende gamle Huse har maattet kjøbt og til forrige Preste Enke [o: *Wilhelm Schyttes* enke *Anna Mogensdatter Rasch*] betalt, saa at denne Bygning ingen Tid har fulgt Prestegaardens Huse, men stedse af den tiltrædende Prest har maattet blevne betalt, hvilket foruden et Besigtelsesforretning, passeret 13 Juni 1724, aldeles udlukker dette Hus fra Prestegaardens tilhørende Huse.“

Nævnte hus blev taxeret for 40 rdl.; en stolpebod, opført af Urbye, for 12 rdl.; et tørkehus for 5 rdl.; en torvlade „henunder bakken ved torvmyren“ for 3 rdl. og et baadhus for 3 rdl., alle opførte paa nye tomter. ¹⁾ Boet blev paa 466 rdl. 2 skill.

2. c. **Birthe Marie Tostrup**, db. ²²/₅ 1712 i Vanse, begr. ²²/₅ 1783 i Herfølge paa Sjælland.

Gift ⁵/₇ 1742 i Vanse med *Nicolai Eriksen Leganger*, f. ¹⁰/₁₂ 1715 i Vedø, † ¹⁰/₁₂ 1784 i Herfølge; søn af sogneprest til Vedø *Erik Pedersen Leganger* og *Anna Henriksdatter Sylvia*, der blev viede ²⁷/₁₁ 1703 i Ekersund.

Leganger blev student 1734 fra Trondhjems skole, deponerede ¹¹/₃, blev baccalaur. 1735 og theol. kandidat 1738. Den ¹⁷/₄ 1739 blev han personel capellan til Lyster, ordin. ³/₆, den ²⁴/₇ 1750 sogneprest til Haarlev paa Fyen og ⁵/₆ 1776 til Herfølge paa Sjælland.²⁾

2. d. **Jørgen Tostrup**, db. ⁸/₁₀ 1713 i Vanse, † ³/₁₂ 1787 i Flekkefjord; ugift. Om ham siger biskop *Pavels* i sin autobiographi: „farbror Jørgen, en gammel pebersvend, var i min første tid et sandt huskors. Han havde faaet af de saakaldte aandelige anfægtelser og gik uophørlig og græd og læste høit paa sit kammer eller i haven eller paa marken, eller hvor det nu faldt ham ind. Med eet kom han sig igjen og blev meget munter, undertiden, dog ikke i religiøse ting, ret frivol i sin tale. Han havde ikke sin moders og morfaders forstand og manglede fremfor alt hiins takt til at passe

¹⁾ »12 maadelig unge kjøer« gik for ²/₂ rdr. pr. stk.; en gammel ko for 2 rdr.; videre var der 1 tyr, 3 kviger, 30 »voxne« og 11 unge faar, en blaaavid buk, 12 »voxne« og 4 smaa gjeder; en otteaarig hoppe stod i 7 rdr., en brun hest i 5 rdr., et hesteføl i vel 1 rdr., og en galte i ¹/₂ rdr.

²⁾ *Leganger* efterlod 3 børn: 1. *Erik Leganger*, der døde barnløs som sogneprest til Valløby og Taarnby paa Sjælland. 2. *Karen Toldorph Leganger* og 3. *Catharine Marie Leganger*, hvilke begge levede ugifte i Kjøge i 1793.

tid og sted. I øvrigt hang han stivt ved gamle meninger og skikke fra hans mamas tid og var den mindst elskværdige i vor huuslige kreds.“ Ved søsterens andet egteskab med *Holfeldt* blev han og fru *Tyrholm* „saa vrede, at de inden brylluppet forlod Østhassel, hvor de havde haabet at ende deres dage, og flyttede til Flekkefjord. De blev dog snart major *Holfeldt* oprigtig hengivne.“

2. e. **Anne Tostrup**, f. 1717 i Vanse¹⁾, † 29/5, begr. 6/6 1793 i Flekkefjord.

Gift 13/5 1751 i Vanse med *Niels Henrik Tyrholm*, f. 20/5 1726 i Vanse, † 28/4 1766 i Drammen; søn af sogneprest til Vanse, consistorialraad og magister *Michael Tyrholm* [f. 8/6 1691 paa Skjolden i Haabøl, † 24/4 1767 i Vanse] og *Janiche Pedersdatter Hielm* [† 27/8 1774].

Undervist først af sin far og siden af presten *Magnus Jenssen Hammer* til Veilø paa Sjælland, der ogsaa dimitterede ham i juni 1743, blev Tyrholm academisk borger 21/12 1743, tog 8/6 følgende aar exam. philos. med laud og efter manuduction af sin far theolog. embedsexamen med haud 10/6 1749. Han prædikede til dimis 8/10 s. aar, erholdt herfor laud, og blev 4/9 1750 personel capellan hos sin far. Efter 10 aars tjeneste som saadan blev Tyrholm 27/2 1761 prest ved Frederiks hospital og fødselsstiftelsen i Kjøbenhavn, var en tid const. vicar for professor i botanik *Georg Christian Oeder*, der i 1772 blev stiftamtmand i Trondhjem, og blev endelig under 10/5 1765 udnævnt til sogneprest til Bragerenæs og Strømsø. Tyrholm blev her indsat af provst *Holmboe* 14de søndag efter Trefoldighed, men døde allerede det følgende aar.

Om Anne Tostrup siger biskop *Pavels* i sin autobiographi, at „hendes sjæl var ung, sund og munter til hendes dødsdag. Jeg har ikke seet et aldrende menneske, der saa aldeles kunde afholde sig fra at lade de yngre føle sin alders superioritet. Forresten var hun uden politur, kom aldrig i selskaber og gik yderst simpelt og gammeldags klædt, men hendes hjerte var saare fortræffeligt.“

Hun boede efter sin mands død paa Østhassel hos søsteren fru *Pavels*, men da denne indgik sit andet egteskab, blev hun saa forarget over dette, at hun strax flyttede bort og tog bopæl i Flekkefjord. Her holdtes skiftet efter hende 12/8 1793, og da hun ikke efterlod børn [1 søn og 2 døtre døde smaa], tilfaldt

¹⁾ Vanse ministerialbøger mangler for 1715—1725.

INFANTERICAPTEIN NICOLAY TOSTRUP og FRUE, THALE MARGARETHE RESEN, f. HOLFELDT
f. 1768, † 1858.

f. 1779, † 1860.

arven, 1083 $\frac{1}{2}$ rdl., søskendernes børn. Hendes pension af Brager-næs kald sees for $\frac{28}{10}$ 1792 til $\frac{29}{6}$ 1793 at have udgjort 66 rdl., 2 m., 16 skill.

2. f. **Hans Tostrup**, f. 1719 i Vanse, blev begr. $\frac{23}{8}$ 1779 i Mandal, hvor han var toldcontrollør.

Gift $\frac{22}{9}$ 1767 i Hjelmeland med *Brynhilde* [„Bølle“] *Pavels*, f. 1743 i Hjelmeland¹⁾, hvor begr. $\frac{6}{12}$ 1815; datter af sogneprest *Jacob Pavels*²⁾ og *Brynhilde Hielm*; se side 8. I 1803 købte madame Tostrup i sin søns navn gaarden Sande, hvor hun siden var bosat.

3. a. **Nicolay Tostrup**, f. $\frac{8}{10}$, db. $\frac{10}{10}$ 1768 i Halsaa, † $\frac{10}{6}$ 1858 paa Snekkestad i Vaale.

Gift $\frac{31}{3}$ 1797 i Stavanger med *Thale Margarethe Resen Holfeldt*, db. $\frac{9}{8}$ 1779 i Vanse, † $\frac{15}{1}$ 1860 paa Snekkestad, datter af major *Christopher Henrik Holfeldt* og første hustru *Ambrosia Paludan*.

Tostrup blev $\frac{5}{9}$ 1788 fænrisk à la suite i 2det Vesterlenske inf.regimente, i hvilket han avancerede: $\frac{16}{9}$ 1789 til secondløjtnant, $\frac{7}{10}$ 1791 til premierløjtnant og $\frac{16}{9}$ 1803 til captein. Fra sin tidlige ungdom havde Tostrup lidt under daarligt syn, og da dette stadig forværredes og tillige anden sygdom traadte til, saa han sig allerede i 1810 nødsaget til at søge sin afsked som officer: den blev ham i naade og med pensjon bevilget i 1811. De senere aar tilbragte Tostrup ivrig optaget med gaardsbrug. Saalænge moderen levede, styrede han gaarden Sande for hende, og efter hendes død var han selv bruger og eier i mange aar, indtil svigersønnen *Bredrup* den $\frac{20}{4}$ 1849 overtog eiendommen for dog nogle aar senere, i 1851, atter at afhænde den. Familien flyttede da til Snekkestad ved Holmestrand, og her

1) Hjelmelands ministerialbøger begynder først 1760.

2) *Claus Claussen Pavels*, der i 1711 var »skolemester« ved Stavanger skole uden hørerløn og uden løn af rectoratet, havde med sin hustru *Christine Vincentzdatter Lyhme* sønnen, ovennævnte:

Jacob Pavels, f. $\frac{12}{4}$ 1697 i Christianssand, † $\frac{7}{11}$ 1748 som sogneprest til Hjelmeland; gift $\frac{29}{6}$ 1723 med *Brynhilde Hielm*, f. 1701, † $\frac{18}{1}$ 1788 paa Sande i Hjelmeland; datter af sogneprest sammesteds *Peder Sørensen* og *Margarethe Jonasdatter Hielm*.

feirede capteinen og frue, der var anseet for en meget smuk og begavet dame, i 1857 sit guldbryllup¹⁾.

4. a. **Hans Tostrup**, f. $^{20}/_{10}$, db. $^{29}/_{10}$ 1799 i Hjelmeland, † $^{27}/_{1}$ 1856 i Christiania.

Gift $^{27}/_{10}$ 1832 i Christiania med *Frederikke Christiane Schaft*, f. $^{21}/_{7}$ 1805 i Christiania, hvor † $^{3}/_{2}$ 1892; datter af zahlkasserer, justitsraad *Andreas Schaft* og *Petronelle Nicoline Green*.

Tostrup havde bestemt sig for den militære løbebane og var allerede cadet, da hans svage syn, der var en arv efter faderen, nødte ham til at opgive denne plan, hvorefter han kom paa contoret hos sorenskriver *Lauritz Leganger Stang*, statsminister *Frederik Stangs* far, der tog sig saaledes af den unge mand, at han følte sig som pleiesøn i huset. Den $^{15}/_{12}$ 1824 blev Tostrup examinatus juris med „bekvem“, blev aaret efter copist i kirke departementet, absolverede i 1826 examen artium, i 1827 examen philosophiæ, begge med laud, og blev $^{30}/_{6}$ 1830 juridisk kandidat, ligeledes med laud.

Allerede $^{22}/_{6}$ 1829 var Tostrup bleven fuldmægtig i det under kirke departementet oprettede bureau for behandlingen af sager vedkommende realisationen af det geistligheden beneficerede og de offentlige stiftelser tilhørende gods med den for fuldmægtige ved regjeringens departementer reglementerede gage paa 330 spdl. aarlig, hvilke udrededes af oplysningsvæsenets fond. Den $^{25}/_{8}$ blev han universitetssecretær. Efter i 1835 at have taget den juridiske examens practicum med laud, blev Tostrup i 1836 constitueret og den $^{20}/_{11}$ 1837 udnævnt til auditor, equipage- og mønsterskriver ved Frederiksværns verft. I 1843 var han constitueret amtmand i Jarlsberg og Laurviks amt, og den $^{11}/_{9}$ 1844 udnævntes han til amtmand i nordre Bergenhus, hvor han særlig i den første tid havde meget arbeide med amtsarchivets ordning. Som tredje repræsentant for amtet valgtes han til stortingsmand i 1848 og var her secretær i gagecomiteen og formand i justitscomiteen no. 3.

Den $^{7}/_{4}$ 1852 blev Tostrup amtmand i Christians amt og deltog ogsaa her med iver i formandskabets forhandlinger og arbeidede

¹⁾ »Ill. Nyhedsblad« no. 19 for 1857.

AMTMAND HANS TOSTRUP og FRUE, FREDERIKKE CHRISTIANE, f. SCHAFT

f. 1799, † 1856.

f. 1805, † 1892.

ihærdigt for forbedrede communicationer, men hans helbred lod ikke hans gavnlige virksomhed blive af nogen lang varighed. Af hensyn til sit svage syn søgte han først et aars tjenestefrihed, og allerede $\frac{29}{4}$ 1854 afsked, der blev ham indvilget med 1000 spdl. i pension. Næsten ganske blind henlevede han sine sidste dage i Christiania, og ved hans død blev sagt, at „amtmand Tostrup var en human og retskaffen mand, jevn i omgang, godmodig af gemyt og trofast i venskab“. Han var en blomsterelsker og ivrig ven af havestel, som han særlig i den tid, han var bosat i Kaupanger, gjerne syslede med i ledige timer.

5. a. **Nicoline Andrea Tostrup**, f. $\frac{13}{1}$ 1834 i Christiania, hvor hun som ugift er bosat.

5. b. **Thale Nicoline Tostrup**, f. $\frac{5}{7}$ 1836 i Christiania, † $\frac{8}{12}$ 1861 i Luther Walley, Wisconsin.

Gift $\frac{6}{4}$ 1859 i Christiania med *Claus Frimann Magelssen* ¹⁾, f. $\frac{7}{11}$ 1830 i Daviken, søn af sogneprest *Wilhelm Christian Magelssen* og *Maren Dorothea Marie Stolpenberg Christie*.

Magelssen tog examen artium med haud i 1851 og theologisk embedsexamen $\frac{5}{6}$ 1857 med samme character og ansattes i 1859 som prest til Rock Prairie og annecterede menigheder i Wisconsin, Amerika.

5. c. **Axel Tostrup**, f. $\frac{23}{7}$ 1838 i Frederiksværn, tog examen artium 1856, philosophicum 1857 og juridisk embedsexamen i 1863, samtlige med haud; overretssagfører i Øier, søndre Gudbrandsdalen.

Gift $\frac{19}{12}$ 1867 i Gran paa Hadeland med *Anna Marie Alm*, f. $\frac{18}{8}$ 1841 i Gran, † $\frac{12}{1}$ 1893 i Øier, datter af gaardbruger *Trond Alm* og *Marthe Alm*.

6. a. **Hans Tostrup**, f. $\frac{25}{12}$ 1868 i Øier, tog classisk examen artium 1886 med laud, philosophicum 1887 med haud og juridisk embedsexamen i 1892 med haud. I 1887 udgik han af krigsskolen som værnepligtig secondløjtnant og blev i 1892 værnepligtig premierløjtnant i landværet med anciennetet fra $\frac{5}{11}$. Journalist, bosat i Christiania; ugift.

¹⁾ *Magelssen* blev gift anden gang $\frac{2}{8}$ 1864 med *Maria Johanne Frederikke Schlanbusch*, f. $\frac{22}{6}$ 1835, datter af toldbetjent *Frederik Leegaard Schlanbusch* og *Louise Augusta Michelsen*.

6. b. **Marie Tostrup**, f. $26/10$ 1869 i Øier, ugift.
6. c. **Trond Alm Tostrup**, f. $25/11$ 1871 i Øier, tog realartium først i 1891 med haud og derpaa i 1892 med samme character. Surn. premierløitnant i 4de brigade med anciennetet af $11/8$ 1896.
6. d. **Frederik Hjalmar Tostrup**, f. $11/3$ 1874 i Øier.
6. e. **Thale Frederikke Tostrup**, f. $8/9$ 1876 i Øier.
6. f. **Harald Oscar Tostrup**, f. $20/3$ 1878 i Øier.
6. g. **Agnes Camilla Tostrup**, f. $1/11$ 1880 i Øier.
6. h. **Olaf Alfred Tostrup**, f. $3/1$ 1883 i Øier.
5. d. **Hjalmar Tostrup**, f. $18/5$ 1842 i Frederiksværn, hvor † $10/7$ 1842.
4. b. **Ambrosia Margarethe Tostrup**, db. $6/6$ 1802 i Hjelmeland, hvor † $14/1$ 1844.
 Gift $17/5$ 1841 i Hjelmeland med *Lauritz Bredrup*, db. $3/1$ 1805 i Nerstrand, † $20/9$ 1860 paa rigshospitalet i Christiania, søn af foged i Ryfylke *Conrad Bredrup*¹⁾ og *Christine Lorentzen*. Se under 4. h.
4. c. **Christopher Henrik Holfeldt Tostrup**, f. $20/9$, db. $29/9$ 1804 i Hjelmeland, † $17/10$ 1881 i Christiania.
 Gift $7/11$ 1834 i Christiania med *Julie Camilla Schaft*, f. $15/8$ 1814 i Christiania, hvor † $19/1$ 1897, datter af zahlkasserer, justitsraad *Andreas Schaft* og *Nicoline Petronelle Green*.
 Christopher Tostrup blev af sin far bestemt til sømand, da der ingen raad var til studering, og han skulde da gaa tilsjøs, strax confirmationen var over. Forinden levede han det prægtigste friluftsliv og drev det blandt andet til at blive en ret vældig jæger. Redskaben var dengang ikke videre rar, det var saaledes med en gammel flintelaasbøsse, han fældede sit vildt, og det var særlig havørnen, der interesserede ham. Han havde bygget sig en stenhytte og tog fuglene paa aate. Et aar skjød han hele ti stykker, og den ene af disse, der forresten var en stor landørn, fik anledning til at slaa klørerne i hans arm og slap ikke taget, før jægeren havde slæbt den til huse og faaet hjælp. Dette stod siden for ham som en uhyggelig oplevelse.

¹⁾ *Conrad Bredrup*, søn af købmand *Lorentz Bredrup* og *Else Marie Does*, var db. $20/2$ 1767 i Holstebro og blev fra copist i rentekammeret udnævnt til foged i Ryfylke $14/12$ 1796. Hans hustru var datter af skræddermester *Peter Lorentzen* og *Mette Christine Giested* og db. $18/10$ 1775 i St. Nicolaikirken i Kjøbenhavn.

GROSSERER CHRISTOPHER HENRIK HOLFELDT TOSTRUP og FRUE, JULIE CAMILLA, f. SCHAFT

f. 1804, † 1881.

f. 1814, † 1897.

Saa blev han da confirmeret af provsten *Tonning*¹⁾, som forresten skulde havt vanskelig for at holde bondegutterne vaagne under undervisningen; — det var jo alligevel ikke at undres over, at han blev sint, naar de sov, og vækkede dem ved at kaste dem sin paryk i hovedet.

Efter en prøvetur til Østersjøen blev Tostrup en vinter over hjemme, og saa skulde han ud for alvor. Moderen fulgte ham til Stavanger, hvorfra skibet skulde gaa, men de kom for sent frem, og da skuden et par dage efter forliste med mand og mus, saa fru Tostrup deri et varsel og gjorde det paa stedet af med hele sjømandsbestemmelsen. Istedet kom han til Christiania, hvor professor *Michael Schjelderup*, der var gift med hans moster, i 1822 fik ham ind paa bordskriver *Ole Nerdrums* contor. Sex aar senere kom Tostrup til generalkrigscommissær *Haagen Mathiesen*, eier af Linderud, og blev efterhaanden bestyrer af dennes betydelige skogeieendomme i Hurdalen, Skedsmo og Trysil, en stilling, der var af saa meget større ansvar, som Mathiesen var bosat i udlandet. Ved Mathiesens død i 1842 allierede Tostrup sig med hans søn *Mogens Mathiesen*, og disse købte krigscommissærens efterladte eiendomme i Hurdalen, Hadeland og Nannestad og dannede i 1843 firmaet „Tostrup & Mathiesen“.

I 1849 traadte M. Mathiesen, der foretrak at leve i ro paa Linderud, tilbage, og hans søn *Haagen Mathiesen* indgik istedet som compagnon i firmaet, som samme aar købte nye store skogarealer i Hurdalen og Nannestad, endvidere Berger gaard i Eidsvold, hvor der i 1857 anlagdes glasverk og i 1861 dampsg. Allerede i 1854 havde løjtnant, senere krigscommissær i Stavanger *Lintrup* færdigbygget en hestbane fra Berger²⁾ til Dahl station, og ad denne førtes nu al skaaret last til hovedbanen, der netop samme aar blev aabnet, og i hvis direction Tostrup indvalgtes, idet han ogsaa havde været medlem af den tidligere comité.

Det var et ganske særlig vanskeligt arbeide at være i jernbandedirectionen i de første aar, da alt som nyt skulde prøves og erfares, men der lagdes yderligere beslag paa Tostrups arbejdskraft,

¹⁾ Provsten stødte en dag paa en ham ganske fremmed person, der stog og fiskede paa prestegaardens enemerker. Dette gjentog sig senere meget hyppig, medens den fremmede forøvrigt holdt sig for sig selv og nødvendig indlod sig med nogen. Provsten blev dog betroet, at han var »en fornem svensk herre, der var flygtet i anledning kong *Gustav III's* mord,« — navnet skal have været *Hästesko* (?). Han boede i mange aar i Hjelmeland, men under et andet navn.

²⁾ I 1862 havde kong *Carl XV* sin leir paa Berger og opholdt sig der et par dage.

idet han 1851—68 tillige var medlem af Christiania comunebestyrelse. I 1849 var Tostrup indtraadt i den kgl. skogcommission, der tog flere aar og paalagde medlemmerne vidtløftige reiser i det sydlige Norge; af fængselscommissionen var han gjennem mange aar et meget interesseret medlem. I 1854 valgtes Tostrup til stortingssuppleant, var i mange aar valgmand for Christiania og deltog i 1864 i den deputation, der sendtes til Stockholm i anledning af femtiaarsdagen for rigernes forening, og ved denne leilighed blev Tostrup decoreret med ridderkorset af Wasa, en decoration, han forøvrigt aldrig vilde bære.

I 1845 kjøbte Tostrup løkken Bellevue, der siden blev tillagt Vor Frelzers gravlund; han restaurerede det gamle hus, anlagde en stor parkmæssig have, der for en del endnu er bibeholdt, og førte her et meget selskabeligt hus, indtil han i 1870 kjøbte gaarden Kjellestad ved Skiensfjorden, hvor han et par aar senere tog bopæl. Ladestedet Stathelle, der ligger paa Kjellestads grund, forærede han et større skolehus, som blev indviet nogle maaneder efter, at Tostrup var afgaaet ved døden under et besøg i Christiania, rammet af hjerneslag.

Tostrup var en høi og kraftigbygget, smuk mand, personlig elskværdig og godgjørende. Den anseelse, han nød som borger, og den hengivenhed, der var bleven ham tildelt saavel i hans slegt som af talrige venner, tolkedes ved hans begravelse i Christiania den 24/10 1881 af sogneprest *Lampe* til Bamble, som fra Stathelle comune ogsaa lagde en sølvkrans paa hans baare.

Grosserer Tostrup efterlod en betydelig formue, og ved hans død traadte hans to sønner *Thorvald* og *Oscar Tostrup* ind i firmaet. I november 1891 flyttede enkefru Tostrup til Christiania fra Stathelle efter at have skjænket 300 kroner til stedets fattige.

5. a. **Valborg Tostrup**, f. 26/8 1836 i Christiania, hvor † 20/4 1886.

Gift 20/9 1857 i Christiania med *Herman Frederik Amberg Gjør*, f. 2/11 1828 i Saude, søn af sogneprest, senest til Hetland, *Magnus Andreas Gjør* og første hustru *Martine Elisabeth Schaft*. Efter artium fra Stavanger skole 1846, examen philos. 1847, begge med laud, blev Gjør cand. medicinæ 14/4 1853 med samme character (18,13). Siden har han havt stadig bopæl i Christiania, først som candidat ved rigshospitalet, siden ved fødselsstiftelsen, som reserve-læge ved hospitalet 1858—61 og som overlæge ved byens sygehus fra 1/6 1861 til 31/3 1882. Se forøvrigt *Kjærs*: Norske læger.

5. b. **Agnes Tostrup**, f. $11/1$ 1839 i Christiania, hvor † $30/10$ 1863.
 Gift $7/11$ 1859 i Christiania med *Johan Altenborg Paus*¹⁾, f. $3/12$ 1834 i Elverum, † $16/4$ 1894 i Christiania, søn af foged *Henrik Johan Paus* og *Sophie Lintrup*.
 Paus blev officer 1854, premierløjtnant i infanteriet med anciennetet af $19/12$ 1857, i artilleriet $17/3$ 1864, captein i artilleriet $14/3$ 1874. Const. krigscommissær i Molde distrikt 1894. Inspectør ved Hoved- og Kongsvingerbanen, fra hvilken stilling han traadte tilbage i 1874; ridder af Wasaordenen.
 Af dette ægteskab havde Paus kun en søn *Christopher Paus*, eier af Narverød ved Tønsberg, f. $10/9$ 1862 i Christiania, der er nævnt i denne bogs forord.
5. c. **Harald Tostrup**, f. $31/3$ 1840 i Christiania, hvor † $22/10$ 1858.
5. d. **Thorvald Tostrup**, f. $4/9$ 1841 i Christiania, † $21/8$ 1890 paa Kjellestad²⁾ under et besøg hos sin mor, begr. paa Vor Frelzers gravlund i Christiania; ugift. I meget ung alder kom Tostrup ind i en trælastforretning i Paris, hvor han senere etablerede sig i samme branche, og hvor han saaledes var bosat.
5. e. **Louise de Seue Tostrup**, f. $25/9$ 1843 i Christiania.
 Gift $4/5$ 1869 i Christiania med sin fætter *Carl Ludvig Platou Gjør*, f. $15/11$ 1840 i Stavanger, søn af sogneprest *Magnus Andreas Gjør* og første hustru *Martine Elisabeth Schaft*. Efter artium i 1860 og exam. philos. 1861, begge med haud, blev Gjør juridisk kandidat i 1866, ligeledes med haud og practiserede fra 1869 som overretssagfører i Stavanger, indtil han i 1886 gik ind i revisionsdepartementet som copist. I 1897 blev Gjør const. foged i Ringerike, bosat paa Hønefos.
5. f. **Oscar Tostrup**, f. $7/9$ 1845 i Christiania, hvor † $20/12$ 1892; ugift. Tostrup blev student i 1864 med haud, cand. philos. 1865 med laud og cand. jur. i 1870 med haud, hvorpaa han kom paa con-toret hos Tostrup & Mathiesen og gik ved sin fars død ind som chef for firmaet sammen med *H. Mathiesen*. [„Mgbl.“ $21/12$ 1892].

¹⁾ *Paus* blev gift anden gang $5/9$ 1865₂ i Christiania med *Cathinca Charlotte Christensen*, f. $11/6$ 1845 i Christiania, hvor hun er bosat; datter af købmand *Arne Christensen* og *Karen Emilie Reiersen*.

²⁾ »Mgbl.« meddeler $25/9$ 1890 »ifl. telegram fra Paris«, at han døde i denne by; dette er feilagtig.

4. d. **Jacob Ulrik Holfeldt Tostrup**, f. $1/7$, db. $11/7$ 1806 i Hjelmeland, † $31/1$ 1890 i Christiania.

Gift $26/9$ 1839 i Arendal med *Nicoline Jeanette Thyrholm Hjorthøy*, f. $26/2$ 1821 i Soledal, † $25/1$ 1890 i Christiania, datter af sogneprest *Hugo Laurentius Hjorthøy* og *Severine Petronelle Tonning*.

Efter nogle læreaar hos en landsguldsmed kom Tostrup $23/9$ 1825 til Bergen, hvor han udstod den regelmæssige læretid hos guldsmed *Christopher Dishington* og fik sit svendebrev $8/7$ 1828. Ved arbeide udenfor verkstedstiden havde han lagt sig 50 spdl. til bedste, og med denne sum i lommen drog han i 1830 til udlandet, hvor han navnlig i St. Petersburg tilegnede sig megen kyndighed. I 26-aarsalderen vendte Tostrup tilbage til Norge og etablerede efter aflagt mesterprøve egen guldsmedforretning den $8/11$ 1832 i *madame Bergs* daværende lille gaard i øvre Voldgade. Skjønt han endnu kun benyttede én svend og i de første sex aar jevnlig maatte bytte locale, gik dog forretningen stadig fremad, saa at Tostrup i 1838 kunde købe den gaard i Kirkegaden, no. 20, der i de følgende 48 aar var hans hjem og stedet for hans travle virksomhed.

Ved siden af sin betydelige dygtighed som haandverker besad Tostrup stor foretagsomhed og driftighed, behersket og ledet af en klog og forsigtig beregnende forstand, der altid var betænkt paa udvidelser og forbedringer efter tidens krav.

Det var saaledes en helt ny arbejdsgren, der indførtes, da Tostrup i 1860 begyndte tilvirkningen af filigransøljer, det første skridt i en retning, der skulde give landets guldsmedkunst det eiendommelige nationale præg, og det følgende var indførelsen af de nu saa bekjendte emaillearbeider. Optagelsen af denne teknik og af de nationale smukke former var Tostrups største fortjeneste, en begivenhed af indgribende betydning for hele guldsmedkunstens udvikling i vort land. Da juveler Tostrup den $9/11$ 1882 feirede femtiaarsdagen for grundlæggelsen af sin nu saa høit anseede og kjendte forretning, var det ikke et blot og bart jubilæum, men en fest, der feiredes paa en merkedag i norsk guldsmedkunsts historie, og Tostrup havde selv sat merkepælen.

I 1880 havde Tostrup overgivet forretningens ledelse til sin yngste søn *Olaf Tostrup*, men ved dennes død to aar senere tog den gamle atter styret i sin haand med saa usvækket kraft, at han endog byttede localer, idet han i 1885 købte og tilflyttede gaarden no. 25 i Carl Johans gade. I sin hustru havde Tostrup

en klog raadgiverske, hvis livlige aand og hurtige opfatning havde sin store betydning for mangt et foretagende. Deres hjem aabnede gjestfrit sine døre for slegt og mange venner, der altid modtoges med uskrømtet venlighed og hjertelig deltagelse i sorg som i glæde.

Jacob Tostrup fik i 1888 titel af hofjuveler, havde kongens fortjenstmedaille i guld og blev kort før sin død ridder af St. Olafs orden ¹⁾).

5. a. **Einar Tostrup**, f. ²²/₁₂ 1840 i Christiania.

Gift ⁵/₇ 1861 i Varteig med *Randi Dorothea Bergh*, f. ¹³/₂ 1840 i Jevnaker, datter af landhandler *Ole Bergh* og *Randi Maria Andersdatter*.

Efter at have gennemgaaet Aas landbrugsskole var Tostrup ansat som agronom ved forskellige brug, købte gaardene nedre Haug i Nittedalen og Aanneby i Hakedalen. I mai 1882 reiste han med sin ældste søn til Amerika, fik i 1884 sin hustru og øvrige sønner over, og var beskjæftiget paa forskjellig vis indtil august 1891, da han flyttede tilbage til Norge, hvor familien senere har været bosat paa Ljan ved Christiania.

6. a. **Hilda Nicoline Marie Tostrup**, f. ¹⁴/₇ 1861 i Aas.

Gift ¹/₇ 1884 i Christiania med *Torolf Prytz*, f. ²⁶/₁₂ 1858 i Søndre Helgeland, søn af foged *Eiler Hagerup Krog Prytz* og *Anne Margarethe Thommesen*.

I 1881 afsluttede Prytz sin uddannelse ved polytechnikum i Hannover og nedsatte sig som arkitekt i Christiania, hvor han snart gjorde sig bemærket ved sine tegninger til møbler og andre kunstindustrielle gjenstande. Kort efter sin søns død anmodede juveler *Tostrup* ham om at indtræde som compagnon i sit firma og gav ham anledning til videre uddannelse for den fremtidige stilling. Det er bekjendt, hvorledes arkitekt Prytz efter længere studier i udlandet har bragt arbeidet i den saakaldte „ungarske traad-*emaille*“ til stor fuldkommenhed og ligeledes udfoldet en betydelig virksomhed inden haandverkets øvrige

¹⁾ Nekrolog i flere hovedstadsblade, biographi i »Skilling-Magazin« 1890, no. 10, med billede, samt skildring af firmaets virksomhed af *H. Grosch* i »Tidsskrift for Kunstindustri« 1897, hefte 6. Se ogsaa »Mghl.« for ¹⁰/₁₀ 1867, ¹⁸/₁₂ 1880, ⁸/₁₁, ¹⁰/₁₁ og ¹¹/₁₁ 1882 og ²²/₈ 1888.

grene, særlig efter at han i 1890 helt overtog firmaet. Dettes virksomhed har ogsaa i ydre henseende gaaet rask fremad under Prytz ledelse, idet en betydelig udvidelse blev foretaget ved det store bygningscomplex, der i 1897 har reist sig paa den tidligere eiendom, „Tostrupgaarden“.

I 1895 blev arkitekt Prytz ridder af St. Olafs orden for fortjeneste af det norske haandverk ¹⁾).

6. b. **Ole Jacob Laurentius Tostrup**, f. $\frac{9}{6}$ 1863 paa Haug i Nittedalen, gennemgik handelsgymnasiet og var i flere aar beskæftiget i Berlin og i Amerika, forinden han tog bopæl i Christiania som sproglærer; ugift.
6. c. **Thalla Margarethe Sophie Tostrup**, f. $\frac{31}{5}$ 1865 paa Haug, er medbestyrerinde af Tostrup & Lindorffs pigeskole i Christiania; ugift.
6. d. **Thomas Hugo Christian Tostrup**, f. $\frac{31}{12}$ 1866 paa Haug, er agent i Christiania; ugift.
6. e. **Frithjof Oscar Emil Tostrup**, f. $\frac{5}{4}$ 1869 paa Haug, rør-lægger i St. Francisco.
Gift $\frac{14}{7}$ 1897 i St. Francisco med *Marie Westely* fra Stavanger ²⁾).
6. f. **Einar Frederik Oluf Tostrup**, f. $\frac{11}{5}$ 1870 paa Haug, photograph i St. Francisco; ugift.
6. g. **Oscar Carl Wilhelm Tostrup**, f. $\frac{22}{4}$ 1873 paa Haug, † $\frac{12}{4}$ 1891 i La Crosse, Amerika; ugift.
6. h. **Ragnvald Halfdan Andreas Tostrup**, f. $\frac{19}{11}$ 1875 paa Haug, elev af Hortens techn. skole.
6. i. **Iver Christian Bergh Tostrup**, f. $\frac{13}{10}$ 1880 i Christiania, skolediscipel.
5. b. **Oluf Tostrup**, f. $\frac{26}{5}$ 1842 i Christiania, hvor † $\frac{21}{7}$ 1882; ugift.
Fra barndommen bestemt for sin fars forretning, traadte Tostrup i 16-aarsalderen ind paa verkstedet, hvor han i sin fire-aarige læretid fik rig anledning til at sætte sig ind i alle fagets detaljer, samtidig som han tog undervisning i tegning og modellering. Efter afsluttede studier i udlandet traadte han i 1863 ind i faderens forretning og tilførte denne nye kundskaber og lærdomme. I 1870 blev han compagnon, og i 1880 overtog han det hele firma.

¹⁾ Se forøvrigt de under *Tostrup* anførte kilder.

²⁾ Udførligere oplysninger er forgjæves søgt indhentet.

Tostrup besad stor administrativ dygtighed, var en kundskabsrig og varmhjertet personlighed med betydelig kunstnerisk evne. Pligttopfyldende og besindig var han overordentlig afholdt af sin arbejdsstok. Længe skulde han imidlertid ikke faa føre sit arbejde til egen og landets ære, idet han allerede i 1882 bukkede under i en sygdom, hvortil han vistnok bar spiren fra sin tidlige ungdom¹⁾.

5. c. **Hilda Tostrup**, f. $\frac{4}{6}$ 1844 i Christiania, hvor bosat.

Gift $\frac{19}{5}$ 1868 i Christiania med *Christian Maximilian Franklin Schmelck*, f. $\frac{13}{1}$ 1835 i Christiania, hvor † $\frac{16}{5}$ 1895, søn af kjøbmand *Johan Henrik Schmelck* og *Louise Emilie Dorothea Rasch*.

Efter artium 1853, haud, exam. philos. 1854, laud, blev Schmelck cand. medicinæ $\frac{16}{12}$ 1861 med haud. I 1863 var han const. reservelæge ved rigshospitalet, 1865—66 reservelæge ved byens sygehus, 1870 const. militærlæge og blev $\frac{15}{10}$ 1870 companichirurg ved armeens hovedstation. Den $\frac{10}{7}$ 1874 national corpslæge i femte brigade, $\frac{14}{4}$ 1877 forsat til tredie, $\frac{17}{4}$ 1880 til første og blev $\frac{16}{7}$ 1884 garnisonerende corpslæge ved hovedstationen i Christiania, hvor han fra 1861 stadig var bosat²⁾.

5. d. **Hans Tostrup**,
5. e. **Christian Tostrup**, } f. og † $\frac{1}{4}$ 1846 i Christiania.

4. e. **Bolette Pavels Tostrup**, db. $\frac{12}{3}$ 1809 i Hjelmeland, hvor † $\frac{15}{3}$ 1840; ugift.

4. f. **Karine Tostrup**, db. $\frac{24}{10}$ 1813 i Hjelmeland.

Gift $\frac{23}{2}$ 1844 i Borre med *Lars Jenssen*, som da var en, 26 aar gl.³⁾ constabel i marinen. Han var senere kjøbmand paa Horten, hvorfra familien drog til Minneapolis i Minnesota og er senere uspurgt. Hustruen menes † ca. 1886.

4. g. **Bernt Holm Tostrup**, f. $\frac{2}{4}$ 1811 i Hjelmeland, † $\frac{16}{8}$ 1886 paa Sætre ved Oppegaard station, hvor han var bosat som kurvmager, efter at han og den yngste søster havde solgt og fraflyttet Snekkestad; ugift.

¹⁾ Se de under faderen nævnte kilder, »Ny illustr. Tidende« 1882 no. 39 og 40 [med portræt], samt »Mgbl.« $\frac{18}{12}$ 1880, og sammes nekrolog.

²⁾ Se forøvrigt *Kjærs* »Norske Læger«.

³⁾ Hans fødselsdata og foreldre findes ikke i Borre [Hortens] kirkebog.

4. h. **Thale Nicoline Tostrup**, f. $20/5$ 1818 paa Hjelmeland, † $13/8$ 1897 i Christiania.

Gift $4/11$ 1845 i Hjelmeland med *Lauritz Bredrup*, der som nævnt s. 16 tidligere havde været gift med hendes ældste søster.

Bredrup havde taget artium ved Københavns universitet og var begyndt paa det medicinske studium, da han pludselig brød oververt, fordi han ikke taalte at se operationer, og reiste hjem til Ryfylke. Saa bestemte han sig for landhandelen og nedsatte sig i Hjelmeland; her købte han gaarden Sande af sin svigerfar $20/4$ 1849, solgte den igjen i 1851 og købte gaarden Snekkestad ved Holmestrand, hvor familien og svigerforældrene siden var bosat.

3. b. **Karen Bolette Pavels Tostrup**, db. $7/12$ 1769 i Halsaa, † $9/5$ 1837 i Hjelmeland.

Gift $17/10$ 1816 i Hjelmeland med den svenskfødte guldsmed *David Lundberg*, der da var enkemand og bosat paa Jelse gaard i Jelse sogn, hvor han † $12/5$ 1813, 68 aar gl.; enken flyttede siden hjem til forældrene paa Sande.

3. c. **Jacob Bull Tostrup**, db. $12/9$ 1771 i Halsaa, hvor begr. $22/8$ 1773.

Foged Tostrups beskrivelse af Lister og Mandals amt

a f 1743.

Originalmanuscriptet til denne af foged *Andreas Tostrup*¹⁾ i 1743 forfattede beskrivelse af Lister og Mandals amt beror i »Kall's Samling« under no. 207 folio i »Det store kgl. Bibliothek« i Kjøbenhavn. En nøiagtig afskrift findes i »Kildeskriftfondets Samlinger« under no. 182 i Christiania universitets bibliotek. Beskrivelsen vil i sin helhed nedenfor meddeles og efter nævnte afskrifts orthographi; de paa flere steder anbragte noter er tilføiede af foreliggende bogs udgiver.

Lister og Mandals Amt

ligger paa Vesterste Kant af Augdesiden under Christiansands Stift, strekker sig Søeverts fra Ulvesund paa den Østre side og til Aaen Ziira paa den Vestre Side, 13 Norske Mile; paa den Sydre side af det heele Amt ligger det aabne Haf; paa Nordre siden Skiller deels det bekjendte Hechfield²⁾ og deels Gaardenes Merkeskiæl og Skiftesteene Amted fra Raabøigdelaugets Fogderie.

Amted var deelet i Tvende Sorenskriverier, og har Tvende Sorenskrivere, men ikkun Een Foged nu i mange Aar; hver Sorenskriverie atter deelet i Tinglaug, saasom Lister Skriverie indeholder 5, Næmlig Fedde, Helvig, Bergs, Wads og Foss Tingstæder³⁾;

¹⁾ Se »Familien Tostrup fra Lister« side 8.

²⁾ Hekfjeldet danner Langfjeldenes sydligste hovedparti, og dets fjeldmark naar op til en høide paa omtr. 3000 fod. Særlig den østre del af fjeldskraaningene bestaar af jorddækkede bakker og jevne høider, der giver fortrinlige græsgange.

³⁾ Lister sorenskriveri blev ved rescript af ²⁵/₉ 1809 delt i:

1. Lyngdals sorenskriveri med Helvig, Berg, Vad, Øidne og Foss tinglag. Ved rescript af ¹²/₇ 1856 blev Øidne [o: Bjelland og Grinem sogn] henlagt til Mandals sorenskriveri, og ved rescript af ¹⁴/₇ 1859 reducirtes embedet yderligere til kun at omfatte tinglagene: Helvig, Lyngdal [af det tidligere Berg] og Hegebostad [af det tidligere Vad.]
2. Flekkefjords sorenskriveri med Flekkefjord og Fedde tinglag. Ved rescript af ¹²/₇ 1856 blev det videre tillagt de 51 gaarde af Bakke

Mandals Skriverie 3 Tinglaug, Leerkieers, Høllens og Odde.¹⁾

Disse Tingstæder deeles atter i Kirke Sogner saaledes, at Fedde Tingstæd har 8te Sogner: Hitterø, Ness, Bakke, Tonstad, Gyland, Fedde, Lichnes og Fiodtland. Bergs Tingstæd 3de: Aae, Oustads og Qvaasen. Helvig Tingstæd 3de: Wandsøe, Spinds og Herrets. Wads Tingstæd 4re: Hegbostad, Egen, Bielland og Grinnems Sogner; Foss tingsted 4re: Konnesmøe, Wigmostad, Walle og Spangerejds Sogner.

Mandals Skriverie, — Leerkiers Tingsted: 6 Sogner: Holme, Halsaa, Hartmarck, Øslebo, Løbdals og Findsland. Høllens Tingsted 4re: Søgne, Grebstads, Heglands og Øvrebo Sogner. Odde Tingstæd: Oddernes, Tveds og Wenneslev Sogner.

Her af erfares dette Amts Vitløftighed, besønderlig naar hvert Sogn af sine Omstændigheder vorder beskrevet, da det vil findes, at Districted paa Visse Stæder i Brede fra Havet og til det forberørte Hechfields Skifte grentzer, indeholder over 16 Miile S: og N:, og saaledes vil alleene dette Amt omtrent udgjøre 50 Norske Miile; det bliver da vanskeligt med den tilbørlige Accuratesse at beskrive alle de Omstændigheder, som Ethvert Stæd, følgelig den tillagde Ordre kunde udfordre, men at anvende den muelige fiid, dertil er jeg efter ringe Ævne allerunderdanigst forbunden, og vil da begynde udi det Mig aller-naadigst anbetroede Fogderie, Westen fra, af:

Hitterø Sogn

som ligger deels paa faste Landet og deels paa Øen Hitterø kaldet. Ved den Vestre side af dette Sogn udløber den Elv Ziira, som ikke

prestegjeld [det hørte forøvrigt til Fedde tinglag], som laa paa vestsiden af Sireaaen og hidtil havde hørt til Lunds tinglag af Stavanger amt, og fra denne tid blev da sorenskriveriets tinglag: Fjotland, Kvinesdal, Flekkefjord, Bakke og Siredalen.

¹⁾ Mandals sorenskriveri med Leirkjær, Helleland, Hølen og Odde tinglag blev ved rescript af ¹²/₇ 1856 videre tillagt Bjelland og Grinem sogn [3: det tidligere Øidne tinglag af Lyngdals sorenskriveri], men ved rescript af ¹⁴/₇ 1859 blev det atter reduceret og forandret til at omfatte tinglagene nordre og søndre Undal [3: Foss tinglag af Lyngdals sorenskriveri], Leirkjær, Helleland, Bjelland samt fra ³/₈ 1880 tillige Aaseral.

Ved reductionen af Lyngdals og Mandals sorenskriverier ¹⁴/₇ 1859 fremkom et nyt sorenskriveri: Torridals sorenskriveri, der saaledes blev bestaaende af tinglagene: Odde, Øvrebo og Søgne [de to sidste af det tidligere Hølen tinglag.]

alleene er dette Sogns Grentze Merke, men og deeler Lister og Stavangers Amt fra hinanden, ja Skiller det heele Norges Rige saaledes, at paa Østersiden af denne Elv regnes det Syndenfields, og paa den Vestre side Nordenfields.¹⁾

Sognet bestaaer af 88 Huude Jordskyld, hver Huud kand Mand i ordinaire Avlings Aaringer regne at give omtrent 20 og 30 Tønder Havre og Bland Korn, og Foder til 4 à 6 Kiør; Landet er her Biergagtigt og Klippigt, meere Eng end Agerland, men den Eng regnes meget af det Græss, som udskiæres med krumme Haand-Kniver eller Sigder mellem Steen og Field, hvilken u-jævne Situation hindrer meere Ager at andlegge, saavel som og, at naar noget af Eng-Marken blev lagt til Ager, de mistede derved Høe, følgelig kunde fødes mindre Creaturer, og altsaa blev da mindre Hævd til at underholde meere Ager, hvilket er den Aarsag, som forhindrer Sædelandet at forøge. Øde Heeder, ferske Søer eller betydelige Moratzer findes ikke i dette Sogn, heller ikke Skoug, undtagen noget lidet af Birk, Rønn, Ælle Træ etc. til Brende, — nogle Laxefiskerier, som dog ikke ere af importence; ellers falder her dog Lax, Sild, Torsk, Sej, Makrel og Hummer, ikke i Qvantité, men det fiskerie regnes for got, som om Aaret maatte avle i Profit — 20 Rdlr., og Sielden sligt indfalder; paa Hitterø ligger og Skibshavne, saasom Raswog²⁾ Een Skiøn Havn, Grønnevig, Kirkehavn og Langlandstrand.

Ness Sogn

er i visse Maader med foregaaende Hitterø Sogn, af lige Beskaffenhed, saasom med Ager og Engeland; Skylder 75 Huuder; Steenagtigt og u-jævnt, noget Skoug til Brende, undtagen ved Gaarderne Sunde og Lille Drange der findes lidt Furre til Saug-Tømmer; i dette Sogn er Een Vand-Saug paa Eet lidet Qvantum Bord; ellers ligger her Flekkefiords Toldstæd, Et meget beqvem Ladeplats, goed Skibshavn omtrent 1 Miil opseigling fra Havet N. N. O. ind i Landet; ikke noget Merkværdigt her ved Sognet, enten Store Bierge eller Moratzer, eller Elver, eller betydelige øde Marker; — Fisk falder ikke her i Mængde, men om

¹⁾ Gjennem hele middelalderen og endnu meget senere lod man Sireaaen danne grænsen mellem det »søndenfeldske« og »nordenfeldske« Norge; vor tids adskillelse mellem »Østlandet« og »Vestlandet« er af langt nyere oprindelse. Se *Daac*: »En Krønike om Kvinesdal«, pag. 1.

²⁾ Rasvaag paa øens østside fik under krigen i 1807 to batterier. der senere er odelagte. Kirkehavn paa vestsiden er samlingsstedet for vaarsildfiskerne.

Sommeren noget Sey og visse Vintere endeel Sild; i øvrigt er dette Ladestæd Flekkefiord af Een særdeles smuk Situation, liggende paa Gaarden Ness Grund paa Een slet Plann, hvor der fantes good Leylighed til Een Bye at andlegge; Stædet er og meget frugtbahr af god Jord art og behagelig til smaae Havers indretning, da det formedelst omliggende høje Bierge er i Beskytning for den Skadelige N: V: Vind, som ellers forderver Vexter og Urter her paa Landet, men som her findes Et forarmed opland og liden Skoug eller handling, saa kunde indbyggerne, om de vare fleere, ikke subsistere. —

Uden for dette Toldstæd $\frac{1}{2}$ Miil er Een goed Skibshavn, A bild nes¹⁾ kaldet, og der udenfor ligger Een stor Æe, Anabeløe²⁾ kaldet, hvilken er bebygget, men meget ufrugtbahr, overgroet med Lyng og Eener Busker, som ikke er at hemme eller til nogen fordeel at forbedre.

Fra Flekkefiords Toldstæd opgaar fremdeles Fiorden $\frac{1}{2}$ Miil; i denne Fiord er det Merkelige, at der undertiden er falden noget Makrel og Sild, hvilke ere meer end ordinair delicate, store og feede, men der fanges og noget Torsk og Sey, hvilke ere overmaade slette og Mavre, saa det beviser Fiskernis forskiellige Naturer, Thi de gaar alle paa Et stæd og har lige Næring, dog er det Eene slags bedre end alle andre af det slags, de andre slettere end andre af deres Art.

Ved siden af denne fiord moed Østen ligger Een fersk Søe, Sælur³⁾ kaldet, $\frac{1}{2}$ Miil lang, $\frac{1}{8}$ Miil breed, hvorved intet Merkværdigt.

Bakke Sogn

Skylder $43\frac{1}{4}$ Huud, ligger 2 à 3 Miil op i Landet N: T: O: fra Havet, hvorigiennem udløber forberørte Elv Ziira, som deeler Sognet i Toe parter, den Eene til Lister, og den anden til Stavanger Løhn. Her er og meere Eng end Agerland, men meget jævner end de foregaaende Sogner; ellers i Henseende til Avlingen af Beskaffenhed som Ness Sogn, og ligesaa er hindringerne, at ikke Landet til Ager og meere Sæd kand beredes, her, som overalt i Amted, Nemlig: De kand ikke miste Græs og Engerne for Creaturets Fødnings Skyld, der baade skal føde Manden og jøde Jorden; — her falder ingen Fisk

¹⁾ Abelnæs, under Hitterø annex til Næs, er en god havn for mindre skibe og har flere sildesalterier.

²⁾ Annabelø har ifl. *Kraft*: »Top. stat. Beskr. over Konger. Norge«, 1838, »saavel furre- og løvskov, skjønt den ligger nær ud mod havet, og flere gode laxefiskerier.«

³⁾ Sælurdvandet.

uden meget faae Øreder og Aal, som er af liden Verdie at regne; heller ikke synderlig Skoug, dog noget furre til Saug Tømmer ved gaardene Sporceland, Strandelie og Øxendal¹⁾, samt og til Eget fornødenhed af Birk, Rønn, Æl etc. —; i dette Sogn er og Et par smaae ferske Vand, hvor den bemeldte Øred falder, og paa gaarden Skieggestads¹⁾ Grund Een Priviligeret Vand-Saug, ellers falder her med Vinteren nogle Ohrflugl, Ryber og Harer; der sees og Rovdyr af Børne, Ulve og Ræve. —

Tonstads Sogn

Skylder 25 Huuder, Deeler og forberørte Elv Ziira paa Østre side til Lister — og Vestre side til Stavanger Amt, Begyndelsen heraf regnes kun 4¹/₂ Mil fra Toldstædet Flekkefiord N: ind i Landet; de øverste Gaarder saasom Suhlskar²⁾ og Aadneram haver omtrent 6 Miile til sit Tingstæd Fedde, endog ujævn Vey, mellem Field og Moratzer; disse Folk, som boe øverst i Sognet maae til med ont Vejr og Vinter Dage anvende 4re à 6 dage til Rejser, naar de skal høre Een Prædiken, eller lever de 9 Maaneder af Aaret i stoor Kuld og Sne, da deres Jorder ofte ligger under Sneen i Yunii Maaned, men i Fieldet, et par Miile fra Gaarderne, tager Sneen ikke af det heele Aar, og naar de store Sneefalds Vintere er, som dette Aar, da saasart Vinden blæser nordlig, staa Kulden saa stærk fra Sneeheyerne, at Ageren paa Et par Dag kan visne og ikke komme sig igien, saa at naar Mand fratager de Gaarder, der ligger i Dalen, som er Een liden Deel af Sognet, er det Een af de sletteste ægner i Amted, og forunderlig, at disse Gaarder ikke savner Beboere, allerhelst det synes ligesom Vinteren aarlig meere og meere tiltager, ikke saaledes, at Frosten i Vinter Maanederne er strengere end tilforn, men derudi bestaaende: at Kulden begynder tiligere fra Høsten og vedholder længere ud paa foraaret, end de gamle har været vant til; — i dette Sogn ligger nok Endeel øde Land, men aldeles u-nøtig og ufrugtbar; ellers voxer her Multebær og Hasselnødder, men ikke i Mængde. Allerøverst i Sogneskiaellet, som grentser paa Hechfieldet, fanges i Augusti Maaned graae Falker af Hollændere, som desaaarsage kommer her til Landet i Julii, og bortfarer i September Maaned.

¹⁾ Sporkland, Strandlid og Øxnedal ligger paa Siredalsvandets østside i sognets nordlige del, Skjæggestad ved Lundevandet nær Bakke kirke.

²⁾ Suleskard.

Ved den Sydre Kant af dette Sogn er det saa kaldede Ziirdals Vand, 3 Miile langt, strekkende sig fra N: til S:; hvor igiennem forberørte Aae-Ziira udrinder i Lunde Vand under Stavangers Amt, og fremdeles der igiennem S. S. V. til Havet, men hvorfra denne Elv har sin Oprindelse eller første Opvæld, det er fast ingen bekient, thi Een fortæller Et og Andre Et andet herom; — vist er det, af Hekfieldet kommer den, men hvor langt, veed Mand ikke; En gammel Mand *Christopher Aadneram* ved 100 Aars Alder fortæller, at have for lenge siden Kient [dem], som har søgt efter denne Elvs Udspring, men efter lang Vandring i Fieldet kommen tilbage uden Kundskab af det eftersøgte, saa Jeg derom intet paalidelig kand melde. ¹⁾

Skoug er her ikke paa den Listerske side uden til Brende, undtagen ved Gaarden Ourdal, hvor der findes noget furre at Skiære Bord af; her yngler Endeel Ryber, Ohrfugl, nogle faae andre Skoufugle, samt Harer og andre smaae Dyr; her er Biørne, Ulve, Ræve og RensDyr etc., af hvilke og undertiden Skydes Et, saa og Endeel af forbemelte Fugle-Vilt; — ellers beretter Bønderne om Rensdyrene, at de sees iblant i Mengde, thi Een Mand *Jørgen ved Quinen*, som boer høiest op paa Fieldet, siger, at have Self seet i dette Aar i Een Flok efter hans Meening mellem 2 og 300de, men saadan Mengde Stantzer ikke uden i det vilde Field; de legger sig heller ikke til hvile uden med stor forsigtighed, enten paa Et Vand, som er sterk tillagt med Iis, eller paa en stoor slette, som har Et frit udsigt, og altid under Vagt af Et eller Toe Dyr, thi de ere altid frøgtagtige, mest for Ulvene, og hvor agtsomme end disse Dyr ere, Røver dog Ulven sig deraf nogle, men det skeer aldrig uden paa Luur og ved Listigheder, enten hand legger sig i Vejen. hvor Dyret agter sig frem i trange Dale, eller med anden saadan Andlegg, thi paa Spring lader det sig ikke gjøre, da er Rensdyret Mæster; ellers vil jeg her indføre Et par Bønders Spørsmåale til Mig om Fugle og Dyr:

De siger at boe i saadanne Ægner, hvor der er temmelig Mengde af Ulver, Biørne, Ræve, der findes og Maar, Bæver, Odder, Harer, Hermelin og fleere; af Fugle er og sees der, Ørne, Ravne, Krager, Ugler, Falke, Høner store og smaae, Tiur, Ohrfugl, Ryber, Stære, Skader, Spurv og mangfoldige andre Sorter smaae og større Fugler; disse Seer de stedtze at vere og blive hos dem, Endeel visse Aarets Tider, Endeel det heele Aar omkring; nu siger de at være falden i

¹⁾ Sireaaen udgaar fra Ourevandet paa fjeldhøiden mellem Sætersdalen og Ryfylke.

dyb forundring derover, at der aldrig Merkes nogen af disse, enten Dyr eller Fugle at blive af Mægtig af Alderen, saasom enten Synløs, eller Tunghørende eller i andre maader affeldige, ej heller at der nogen tiid findes dem, som ere Døde, uden det kand sees, de enten ere blesserede tilforn af Skudd, eller Revne af stridige Dyr, og deraf ville disse Folk forneene, enten at alle saadanne Vilde Dyr ikke skulle være den forkrenkelighed undergiven, som Mennsker eller de tamme Creature, med at forældes og Døe af sig Self, eller derudi at være Een besønderlig og uaabenbaret Guds Huusholdning.

Da jeg nu spørger dem, om De merker hvorledes disse Creaturer kommer til Verden, siden de alleene holder underværdig, hvor de kommer af Verden, jae, De svarer, at hvert Aar Merker og seer De Nye Yngel, af Unger og Æg; der sees og visse Dyr og Fugle, som viiser sin Alder paa Haar, Horn og Fiære, men naar det gaar til 3—4—5 à 6 Aar, eller høit til 10 Aar, saa veed Mand intet meere deraf. —

Derpaa har Jeg svaret dem, at det aldrig kunde andet vere end saadant Creatuur, ligesom de tamme Eengang maatte forældes og Døe, men at de ikke blev dem vahr enten affeldige eller døde, det kom vel deraf, deels at de moed Døden enten forstak sig i Huler og Moratzer, eller at det Eene Dyr SønderRef og fortærede det andet, allerhelst i Alderdom, naar det ikke kunde væрге sig enten med at Fægte eller Fly; desuden havde Mand Skrifter og Bøger, som beskref Dyrenes Alder i det højeste, og Sikkerlig har sligt været erfaret før det blev Skreven, men over alt, dersom alle Dyr og Fugle, som fødes, var udødelig, da maatte Verden for lenge siden vrinlet af Fugle og Dyr, og mest af dem, som ikke var Menneskene Nøttige, thi de ødes ikke;

Bønderne svarede mig atter hertil: Det forholder sig ikke saa, og hvad jeg her fremsatte, var ikke nok at føre dem af Deres Tanker; thi lad være, at Et og andet Creatuur, der haver Huuler sædvanlig i Jorden, kunde Døe derudi og Skiules, saa var det dog ikke venteligt, at de Dyr, som aldrig tilforn havde søgt Huuler, som Ulver, Rensdyr etc. moed Døden skulle bygge dem for at giøre sin Død ubekendt for Verden, og om saa var, saa maatte dog slige Graver findes; desuden er det særdeles aabenbare af Rensdyrene, at det ingenlunde med deres Død har den Beskaffenhed, da hver Mand, som kiender dem, veed og de søger slette Heeder, og aldrig i Vrinkler eller Skiul; dog er endnu aldrig nogen os Vitterlig funden enten Død eller begravet, eller blind eller affeldig, men hvor de sees, ere alle lige fløgtige og lige ferdige, — dernest at det Eene Dyr fortærer det andet, det er mueligt, saasom Een Ulf Et Rensdyr, En Ræv Een Hare, Een

Høg eller Falk Een anden Fugl, og saa videre, men nu spørges! hvad Dyr tager Een Biørn af Dage, eller Ulf eller Ræv; hvad tager Ørnen bort, hvem Falken, Høgen, Ravnene, Svanen, Maagen etc., og Vi sætter endnu: lad da hvert saadant Creatur have sine Hadere og Banere, saa var det endnu Spørmaal, hvorpaa kiender da de Dyr eller Fugle, som Dræber, de som ere saa gamle, at de ikke længere kunde leve, thi var det paa af-Magt eller fattelse af førlighed, saa kunde og Mennisker agte det; altsaa kand det ikke have den sammenhæng; — hvad nu de Skrifter, som fortæller de vilde Dyrs Alder, saa er det forunderligt, hvorpaa de kand grunde sig, thi saalenge Dyret har været under sin medfødde frihed, har joe intet Menneske kunde vide enten hvor det var, eller hvordan det var i Sundhed, uden den stund det stood for Øjnene; hvo kunde vel følge det i sine Veje, eller hvem kiendte det fra Fødsels stund til Døds Dag, og uden saadan Bekiendtskab og stadig Omgeengelse kunde vel ingen fastsette nogen Alder eller vis Levetiid; men har nu Et og andet Vildt Dyr været Fangen og underholdet, og efter Een vis tiid bortdøet, det kand ikke bekræfte de Vilde Dyrs visse Død eller besluttede Levetiid, thi naar de vare fangne af Mennisker, saa var de vel og under Dødelige Vilkor ligesom de tamme Creatur; — der er vel iøvrigt ikke saa lett at besvare, hvorfore ikke Verden for lunge siden har viset Een større Mengde af de Vilde Creatuure, end vi dog nu seer, naar de, som saa hyppig yngled, ikke igien, som andet, skulle bortfalde til sit forige Støv og intet, men at Randsage dend Huusholdning, det er Vi ligesaa uformuende til, som at begribe eller bevise, hvor de afbliver, der bortdøe.

Ligesaa forunderligt er det med Fiskerne; thi Vi er bekiendt, hvordan den fisk her falder, Næmlig Øreder, ere og paa visse stæder tilholder i saadanne Vand, hvor intet udløb er, uden store faldende Fosser, hvorigiennem engen Fisk med Livet kand nedkomme; desuden har erfaringen lært, at fiskerne ikke gierne gaae med Strømmen, men naar de fanges, skeer det altid moed Strømmen i hans Gang opefter, hvormed bevises, at den fisk som er i Vandene paa Heederne og bliver der Stedtze; nu er det og bekiendt, at naar Een Fisk er Død, da opflyder den fra Grunden enten strax, eller om 2 à 3 Dage efterat den er død, og uimodsigelig maatte inddrive paa Landet og sees af Mennisker, som endnu aldrig er Skeed, og allermindst at de største findes, som om Deris Død var Skeed af Alder, visselig saa maatte være; Vi veed og, at i Visse saadanne ferske Vande paa Hederne aldrig findes noget Creatuur, som enten hader eller Skader disse fiske; thi der er ikke andet end Øreder, de ere de Eeneste, og at de indbyrdes skulle fortære hinanden, det er alt for u-rimeligt; thi om end saa var at Een stor og

forvoxsen fisk kunde opluge de Mindre, saa Skeer det ingenlunde, at de unge og mindre opæde de gamle og større, og er altsaa Spørmaal, hvor bliver de af som Døer af Alder, eller maae Vi troe de ikke ere den forkrænkelighed undergIVEN at Døe af sig Self; — men her maa vi dog Spørge Eder, som boe ved Havet, og er der bekiendt, om I har kundet fornemme, at nogen af de derudi værende store og ældgamle fiske enten findes affeldige, eller nogen Døde Driver ind paa Landet, efterdi I veed vel Self de flyder paa Vandet, naar de ere Døde og forfulner; — Jeg svarede! affeldige var Mig ikke bekiendt, men med Storm, var de vel funden af Søstyrting paa Landet opkast;

Bønderne spurde atter, om det ikke altiid var de største af deres art, Jeg svarede Ney! snarere fandt man der de mindre end store, — jae saa meente De, det kunde vere hendelser af forjagelser ved andre fiske, eller de kunde vere Sprengede ved fiske-Redskab og igien afsluppene, eller maae Skee kommet Land Styrtingen for nær, som ikke kand vere aldeeles u-rimeligt. — imidlertid staaer Jeg sandelig i dyb forundring, baade over disse Bønders betenkninger, og over Mig Self, at Jeg skal vere saa fattig som ikke istand enten at giendrive denne indbildning, at Creaturerne ikke skulle vere den forkrenkelighed undergIVEN at døe af Alder, eller og dog oplyse, hvorledis den sammenheng maa vere; Jeg har dog baade hørt og læst noget om Dyrenes Alder, men af det her forberørte er Jeg nesten overtalt at tenke tillige med disse Bønder i dette samme Een endnu Skiult Guds Regiæring; thi naar Jeg med Egen Betragtning indgaar til de Vilde Fugles Omstændigheder, af det Jeg Self har erfaret og aarlig erfarer, saa har det i ald sandhed Een forunderlig Egenskab, og er det Merkværdigt, at her i Landet findes Holmer og Øer i Havet ved Strandsiderne, hvor der hvert Aar i April Maaned komme nogle 1000de Fugl, af Maager, Tærner, Ænder, Sneyper og andre Søefugle, der er og tilholder de Stedtze hver Dag og Nat, der udlegger de Æg og unger, og der forblive de indtil September, da de igien med sine unger bortflyver; det er da i ringeste 5 Maaned, som Mand seer dem, og vist veed de ikke moed Døden kand forstikke sig, thi Øerne hvorpaa de boer og yngler haver ikke Bierge, ikke Huler eller Grotter, men ere slette og steenagtige af smaae Steen, og rundt omkring er det slette Hav; nu seer Mand mellem denne Mengde i ald denne tiid ikke enten paa Søen eller Øen nogen fugl død, ingen Syg, ingen i nogen maade affeldig, som tenkelig Alderdom skulle medføre, men alle lige Muntre og Fyrrige, baade til sin Næring at søge og Deres Fiender at undflye, og hvem kand da andet Nuturligviis slute, end skulle det vere Natuurlig som bemelt at Døe, da og for nogle at døe i den tiid de sig her opholder, — sandelig Jeg feiler herudi nogen

oplysning om min Nysgierrighed skal stillis, thi hos Mig Self finder Jeg ikke det som Sagen kand afgjøre, derfor Jeg underdanigst og ærbødigst vil begiære, at min i denne beskaffenhed Dybere indseende Læsere vil værdige mig sin behagelige Betenkning i denne forestilling, Næmlig om De Vilde Dyrs, samt Fugles og Fiskes Døds Egenskab, paa det Jeg og kunde tiene mine tvende Ziirdals Bønder med Een grundigere besvarelse paa forberørte Deris fremsættelser; — imidlertid Priser Jeg den almægtige Skaber og hans højviise anordning med det Skabte. —

Gylands Sogn

83 $\frac{1}{2}$ Huud, er i henseende til Ager og Eng af lige Beskaffenhed med Bakke Sogn, og enda noget bedre i henseende til Jorden er Dybere, derfor ikke saa let beskades af Tørke; her er temmelig meget Ager, men mindre England, undtagen det som faaes i udslaatter paa Heederne, som Skeer med stoor Møye, og desuden maae Bønderne Plukke Løf af Træerne til Creaturets føde, ligesom og Bark om Vaaren; hielpelig good furre Skoug; her falder og om Vinteren Harer, Ryber og Ohrfugl; er og Biørne, Ulve, Ræver samt Odder og Maar. Sognet ligger noget til Fields mellem Bakke Sogn paa N: W: side, Fiodtlands Sogn mod N: O:, Fedde Sogn paa S:, og Ness Sogn paa S: W: Kant; her ligger og ferske Søer, af hvilke den største er fra Gaarden Komlevold liggende i Syd og strekker sig samme Cours over $\frac{3}{4}$ Mil; Fisk er her ikke uden Øreder og og Aal. —

Fedde Sogn

ligger tet ved Qvinnesdals Fiord, Skylder 66 $\frac{3}{4}$ Huuder; samme Fiord strekker af Havet omtrent 1 $\frac{1}{2}$ Miil ind i Landet N. O.; paa begge sider af Fiorden ligge Gaarderne; af frugtbarheden omtrent som nest foregaaende Gylands Sogn eller noget ringere, besønderlig med Tørke Aaringer; er biergagtigt og særdeles u-jævnt, meere Ager end England, kand intet forbedre ved Rødning; —

her i Sognet udløber Een liden Elv, mellem Sande og Fedde Gaarder; i samme Elv ligger Een Privileret Saug paa 6000 Bord, og nok Een ude i fiorden paa 4000; i fiorden som løber her ind, falder nogen Lax, men Sielden saa meget som fiskeriernes Omkostninger udkræve; ingen slags Fugle Vildt, ej heller Dyr uden Harer, Ræver og Ulve; ellers er ude i denne Fiord $\frac{1}{2}$ Miil fra Havet paa den østre

side i Fieldet tet ved Søen Een Aabning, kaldet Hundehullet, hvilket efter andseende tegner sig at have Et langt indløb i Fieldet; der har og Folk Veret inde med Løkter, som forteller at Hullet er jævnt Et. Støkke ind og høiere end Een Mand, men lengere ind bliver u-jævnere af Steen og bærer meere opad; der skal og efter beretning findes de saa kaldede Bierge-Draaber, og ellers intet Merkværdigt, dog har ingen dristed sig saa dybt ind, som til Enden af Hullet, da der skal vere besverligt og Steenagtigt at fremkomme samt meget Kaalt og fugtigt; Skoug findes her ikke uden lidt til Brende.

Liknes Sogn

Skylder 239 Huuder, ligger i Bonden af forberørte fiord; temmelig slet og jævnt Land og Dyb jord, er meget Folkerigt og sterk bygget, men af fattige Folk; meere Ager end Eng efter Lighed med andre; her er slet ingen Næring uden jordebrug, og det er saa smaat deelet blant Bønderne, at der ikke kand avles ophold

Ved et Par gaarder er got Laxefiskerie til nogen fordeel for Eyeren; her løber Qvinnes Elven need, og har paa Et stæd, Rafoss kaldet, Et stort fald eller Foss, som er den største her i Amted; under dette Sogn er Et Privileret Ladeplats Leervig kaldet, som er goed Skibshavn 1½ Miil op fra Havet, og ellers intet Merkværdigt.¹⁾

Fiodtland Sogn

ligger i N: og N: N:O fra dette Liknæs Sogn, op i Qvinnesdal, biergagtigt og ujævnt, meere Eng end Ager Land; dog bestaaer det meget af Heye slaatter, hvilket ikke uden paa Vinterføret kand hiemkomme;

— her er Endeel Furre Skoug, baade til Bielker og Saugtømmer, saasom paa Fiodtland, Qvindeloug²⁾, Galdal, Egeland, Knaben, Narvestad, Moland og Stakkelands Gaarde; igiennem dette Sogn nedløber forberørte Qvinnes Elv, hvor Tømmeret med Vandet uddriver, som indfalder størst af flom med høieste Sommer i største Tørke og Varme, thi da Smelter Sneen i fieldet, og deraf voxser Vandet, hvilket beviiser Elven høit til fiels har sin Oprindelse, men

¹⁾ Se *Daae*: »En Krønike om Kvinesdal«, side 113.

²⁾ Kvinlog. Se *Daae*: »En Krønike om Kvinesdal«, side 106.

hvor, det veed Jeg ikke til Visse, som det er udenfor dette Amt¹⁾; her falder noget Skov Vilt af Harer, Ryber, Ohrflugl etc.; ellers er dette Sogn det fattigste i heele Amted, thi som det ligger 5 Miile op i Landet, mesten paa Heederne, saa er Kornet undergiven stoor fare af Kulden, og neppe kand Modne for Høstregnet falder paa, jae det hender og at Een Nats Frost kand vere Aarsag til den heele Gaards Avlings Bortvisnelse, naar den kommer i u-tiide.

Spinds Sogn

Skylder 86 Huuder, er Et meget Klippigt Land, bestaaende deels af fast Land og til deels af Øer, saasom Langøe, Skarføe [: Een goed Skibshavn], Ullerøe, Terøe, der alle ere bebyggede og beboede; dette Sogn ligger ved Søen, af en ujævn Situation, indskaaren med fjorden; paa den N: side ligger Lyngdals-fiord, Syd side Fahrunds fiord, O: side Trannevogs fiord, saa Landet bestaar af Tvende Tanger, der ere landfaste i Lyngdal, og ellers med Odder og Tanger samt indviger og smaae fiorder her og der, saa dette Spinds Land ikke forekommer Mig u-lig Et Hiorte Horn med Takker og Greene i henseende til dets form; her er lidet Korn Land, men meere Enge, og Skiønt Græsset med stoor Besverlighed maae udpelles blant Steen og field, belønner det dog vel Møyen, thi det er Fedt, og Creaturet trives vel deraf.

Fisk falder her paa Landets S: side, hvor det nermer Havet, særdeles Torsk, Sey og Makrel; i Sognets Østerlige Kant ind i fiordene findes og Østers, dog nu faae, thi foruden at de sterk ere optagne, Døer de bort af sterke Frost Vintre, alligevel de ligger 2 à 3 Favner under Vandet; uden for Sognet moed Havet ligger nogle smaae Øer, som er bahr Steen og field, ubeboede og til ingen Nøtte, hvis form ikke uden Tegning lader sig beskrive; Skoug er her ikke uden lidt Birk, Ælle Træ, Rønn etc. til Brende.

Herrets Sogn²⁾

Skylder 82¹/₄ Huud, ligger Nord fra forberørte Spinds Sogn og er Skilt fra hinanden ved Lyngdals fiord; temmelig Steenigt, dog meere jordRigt end det nest foregaaende i henseende til Avling af Eens Beskaffenhed med Spind; dog falder her vel meget meere Korn, men

¹⁾ Om Kvinelven se *Daac*: »En Krønike om Kvinestdal«, s. 2.

²⁾ Herred [Herod].

derimoed Høet bedre i det andet, overalt Slettere end nest foregaaende, dog her og der Klippigt; dette Sogn haver og Et par fiorder fra Havet, saasom Oftefiord stikker sig fra N: til S: 1 Miil, samme falder tvers ind i Landet fra forberørte Lyngdals fiord, der strekker sig fra Fahrsund til Lyngdal O: N: O: og W: S: W; herforuden paa den W: side indløber Een Fiord 1 Miil fra Fahrsund, strekker sig fra S: S: O: til N: N: W, Framvahren¹⁾ kaldet, udi hvilke Vande falder lidet fisk, og bestaar af nogle smaae Torsk og Øreder; dette findes ellers i forberørte Framvahren Merkværdigt, at paa den østre side i det saakaldede Runefield findes nogle Bogstaver tegnede, hvis figur og be-Merkelse vores Sogne Præst Magister *Tyrholm*²⁾ ventelig betegner og forklarer, men dette vil Jeg dog derom melde, at disse Bogstaver ikke er indgraven i Bierget, men synes ligesom udvoxen af Bierget; thi de skal befindes høiere end det slette Field omkring dem; om nu det skal være troeligt, at de gamle skal kunde tillavet Een saa standhaftig Substans af visse Slags Species, at samme ved tidens Lengde og Solens Virkning kunde blive Steenen liig, saa er det vel dermed overstrøgen, men hvis ikke synes Mig det Merkværdigt.

Skoug er her ikke uden til Brende, af Birk, Rønne etc.

Wandsø Sogn

eller Lister Land, Skylder $370\frac{1}{4}$ Huuder, er nesten omflødt af Søe og Vand, og hæfter ingenstæds til faste Landet uden ved List Ejd, Een Tange paa den N: Kant, omtrent $\frac{1}{8}$ Miil breed. Landet i sig Self er omtrent lige langt og lige bredt, Næmlig $1\frac{1}{4}$ Miil, temmelig jævn paa den Sydre side, og fast saa slet, at over alt kand kiøres med Een Cariol; got Ager Land, men lidet Eng; her avles og med gode Aaringer Een god Deel Havre, Byg og Blandkorn, saa at Endeel Bønder vel kand Selge noget, som i høieste til 8 à 10 Tønder.

Paa den W: og S: Side er aaben Haf, men paa Østre Kant fra Fahrsund opgaar Een Fiord 1 Miil til forberørte List Ejd, hvorm ved forberørte Herrets Sogn er meldet; paa S: O: side af Landet ligger nogle Skibshavne kaldet Egvgog, Skottehavn, Lusehavn³⁾, Hummerdus⁴⁾ og Huseby sand, indenfor de ubeboede Øer: Sandøe og Ferøe, paa hvilke voxser Endeel Græs, som afhøstes til Gaardenes

¹⁾ Framvaren er ingen fjord, men et omtrent $\frac{3}{4}$ mil langt vand.

²⁾ Michael Tyrholm, f. $\frac{8}{6}$ 1691, † $\frac{21}{4}$ 1767, se »Familien Tostrup fra Lister«.

³⁾ Lotshavn, en nogenlunde god havn ved Ekvaag.

⁴⁾ En nødhavn lidt vest for Lotshavn og ligesom denne under gaarden Huseby.

Nøtte, hvorunder de Skylder; udenfor dette Lister Land ligger 2de Holmer, den Eene tet ved Landet paa den S: W: side, kaldet Brekne-Holmen,¹⁾ hvorpaa yngler Een stoor Deel Søefugl af Maager og andre, men Æderfugle, hvoraf tilforn Een temmelig Mengde der haver tilholt, er paa nogle Aar Merkelig aftagne og bortfløt, omendskiønt de efter Forordningen nu har særdeles Fred baade for Skyden og Røven; paa denne Øe voxser og den bekjendte Urt *Angelika*, hvis Rødder regnes Sunde og gode baade ved destilation i Brendeviin, og desuden at sætte raae paa Brendeviin; denne Rod bruges og at bide paa i Sygdoms tiider, og holdes for at bevare fra Smitsomme Svagheder, som den og |: nest Gud :| virkelig gjør.

Den anden Holme kaldes Rønnen²⁾, liggende paa den S. side af Landet og er temmelig stoor, nærved $\frac{1}{4}$ Miil i Omkreds, meere andseelig og jordRiig end den første; der yngler og Endeel Søefugl af Maager, Ænder, Giæs, Snepper etc.; der voxser Een Urt, kaldet her *Cochleare*³⁾, hvilken og bruges i Destilationer og holdes goed moed Skørbrug; den Spises og for Sundhed om Foraaret ligesom Salat, og er ikke uangenehm; begge disse Holmer er ubebyggede, men avler Endeel Græs til Gaarderne, som ligger paa faste Landet hvorunder de Skylder; paa Landet voxser og Een Urt, kaldes her *Ærentpriis* eller *Veronika*, der holdes for Sund, og bruges som Thee, endog af Bønderne.

Ingen Skoug er her undtagen høit oppe i Landet, lidet Hassel, hvorpaa i visse Aaringer falder nogle Nødder; Fisk falder her af Torsk, Sey, Sild, Lax, Makrel, Lyr, Lange, Hellefløndre og smaae Rødspettede Fløndre, dog ikke Mengde, men Hummerfiskeriet regnes for det beste; her paa Landet findes og adskillige Høyer baade af Steen og jord, af hvilke efter formodning Endeel ere oplagte ved Strandsiderne til Kiendtegn for de Søefarende, da Navigationen ikke var kommen til det Brug, at de Sejlende deraf havde oplysning; — Endeel slutter Mand, at vere Begravelser enten for fornemme Persohner, hvor der sees de Enkelte og runde oplagte JordHøyer, eller og hvor deslige Opkastninger ere langaagtige, da at vere Familie Begravelser, hvilket og Stadfæstes der ved, at nogle ere opgravne, og der er befunden nogle Potter eller saa kaldende Urner af Leer, hvorudi de Dødes Legemer i forbrent Aske er nedsat; der er og funden i dette Aar paa den Adellige Sædegaard Lundes grund Een af Glas, med meere, som beviser Hedningernes

¹⁾ Brækkeholmen danner med fastlandet ret ud for gaarden Tjørve en liden havn for smaaskibe.

²⁾ Rauna, ret ud for gaarden Kvillio.

³⁾ *Cochlearia officinalis* ∴ »skourt«, »skjørbugurt«.

Skikker med sine Døde, hvilket vores Sogne-Præst vel yderligere beskriver; Vester paa dette Land findes Een langagtig Steen paa Gaarden Skolleholds Grund, lagt som Broe over En liden Bek, paa hvilken følgende Bogstaver findes udhuggene:

RIRHNY: RII+II: +IIT: IFIR: IFYNTI: — Dette staar i Een Linie.
 *RIRBI+NT: NIR+IT: 'YIRBIRPI¹⁾

ellers intet Merkværdigt, men vil dog ikke lade være uneldet Een ting Jeg Self har seet paa dette Lister Land, og siden det aldrig meere end Eengang Mig er forekommen, Passerer det hos mig for Een Raritet.

Jeg stoad for nogle Aar siden uden for min Moders Gaard²⁾ og blev vahr Een Flok Stærr og blant dem som var nogle Hundrede, Saae jeg Een Eeneste baade flyve og gaae paa Marken, Sneehvid eller lidet gulagtig, men i øvrigt og alt Een Stærr liig, baade i flugt og størrelse; som Jeg nu med min hosstaaende Broder overlagde paa hvad maade vi samme skulle fange, thi den var Mig saa meget rar formedelst den hvide farve, kom der en liden Høg, og tog just denne fugl ud af den anden Mengde, og for Vore Øyne bortfløy med ham; — om nu andre stæder sees hvide Stære, da er denne Relation ikke betydelig, men hvor det maatte vere saa nyt som her, Passerer det dog for Læsværdigt.³⁾

1) Stenen blev i 1864 opstillet ved Christiania universitet i haven bag bibliotheket. Hr. professor *O. Rygh* har velvillig meddelt, at der fra ældre tid haves tre forskellige copier af runeindskriften: 1) biskop *Wegners* [Arnam. 368 fol.], gjengivet i *Worms* »Monum. Dan.« s. 502, 2) den *Tostrupske* og 3) *M. F. Arendts* i Kb.havns nationalmuseums archiv.

Den endnu sikkert læselige del lyder, gjengivet med latinske lydtegn: »RANVAUK: RAISTI: STAIN: AFTIR: AKMUNT: HRABISUN: UARSIN: . . .«; i oldnorsk sprog fra den senere middelalder: »Rannveig reisti stein eftir agmund hrabisun ver sinn,« oversat: »Rannveig reiste stenen efter Agmund Ravnsson (?), sin mand.« De to sidste ord i indskriften skal efter *Wegner* være »SKOKRBARPI«, hvoraf: SKOKR vel er mandsnavnet Skógr og BARPI sproglig kan være barþi, præteritum af berja ɔ: at slaa; dette er et usædvanligt udtryk i runeindskrifterne, men kunde vel tænkes at betyde enten: »tilhuggede« (stenen) eller »indhuggede« (runerne).

Indskriften tilhører antagelig det 11te aarhundrede og er foruden hos Worm og i »Norske Fornlevninger« ogsaa omtalt af *Holm* i »Topogr. journal« XIII i *Lilljegræs*: »Runurkunder« no. 1458 og i *Krafts* beskrivelse.

Tostrups afskrift røber fuldstændig ubekjendtskab med runer, men er i betragtning deraf ikke saa ilde.

2) Østhassel i Vanse.

3) Ifl. velvillig meddelelse af hr. professor *R. Collett* har fuglen været en albino-stær ɔ: en alm. stær, der paa grund af manglende farvepigment i huden er bleven hvidagtig.

Oustads Sogn

Skylder 101 $\frac{1}{4}$ Huud, ligger Søevertz deels paa Øer, saasom Ræføe, Kjepsøe, Sudnøe og Markøe |:hvorpaa staar Een af de saa kaldede Lindersnes Fyrer:| og Sæløerne, men hvo foruden mange smaae Øer omkring de beboede, hvilke ikke uden som Klipper og Skiær kand andsees, da de bærer ingen Frugt; deels ligger Sognet ved den saa kaldende Grønsfiord, som strekker sig fra Ræføesund, S: W: og N: O: (!) til Farsund, deels ved Rosfiorden, som gaar lige fra Havet S: og N: 1 Miil, og deels ligger det ligesom paa Een Tange af det faste Land, der udgaar mellem forberørte 2de Fiorde, kaldes Raasnæs, — er ordinair baade af Korn og Høe Avling, temmelig ujævnt af Jordbakker, har ingen betydelige Elver, ingen Skoug undtagen lidt Birk og Rønnetræe til Brende; ved Havet falder noget Torsk, Sey og Makrel samt Lax; Vilt er her ikke; Skibshavne er her ude blant forskrevne Øer, Nemlig Korshavn og Sæløe, som meget besøges af de Søfarende, efterdi de ligger saa nær under Lindersnæs Fyrer.

Aae Sogn

Skylder 237 Huuder, ligger paa faste Landet, 1 Miil fra Lister ind i Bønden af fiorden, der strekker sig O: N: O: og W: S: W: (!), er jævnt i Dalen, som nævnes Lyngdal, og overalt temmelig jordrigt; Een behagelig Situation formedelst [i] den slette Dal udløber Een stille Elv, Lyngdals eller Løgnedals Elv kaldet, hvilken tager sit Navn af Et Vand i Egen Sogn, Løgne kaldet ¹⁾, af samme Elven har udgang, dog har hun sin oprindelse høiere, hvorum siden meldes; — dette Sogn er temmelig got baade af Ager og Eng med Regn Aaringer, men formedelst Mengde af indbyggere dog gjerne trenger til Korn, og ere fattige; thi naar Jeg undtager $\frac{1}{10}$ Deel af Bønderne, saa kand de øvrige ikke beregnes at avle meere hver Mand end mellem 10 og 20 Tønder Havre og Bland-Korn og føde 3 à 4 Køer, og deraf maae underholdes Mænd med Qvinder og Børn, alt af Aarsage Jorderne ere saa smaae deelede, at deraf intet meere kand vindes; Anden Næring haves heller ikke i dette Sogn, thi her er ingen Skoug til Kiøbmandskab, og den liden Læg (!), som falder af bemelte Elv, der nedløber giennem Dalen, deeler sig til ganske faae, som ere nærmest omboende, og dog

¹⁾ Lygnevandet i Eken.

ikke til nogen sønderlig Profit; ellers er i denne Elv, omtrent $\frac{3}{4}$ Miil fra fiorden, kaldet Qvællands Foss, hvor Laxsen fanges med Kar af smaae Træ Kieppe sammenfletted, i denne invention, at dette Kar udsettes i den stride løbende Foss ret paa faldet af fieldet, formedelst hvilket Vandet, ret under Ly af dette, mister noget af sin force; nu er det Laxsens Vey, altid at stride moed Strømmen og alt lengere og lengere op, saa betiener hand sig af det Stæd under Karret, hvor Vandet er noget stille og fremkommelig, og med det samme arbejder hand sig med stor Møye ind i det, hvor Rummet da bliver noget større, men i det samme er hand fangen, thi foruden at det Hull er lidet, hvorigiennem hand er indgangen og vanskelig at finde tilbage, saa kand hand ikke vende sig under den stride Strøm og gaae need ad med den Accuratesse som udfordres til at treffe det trange indløb, og derfor maae blive staaende i Karret —; ellers er tet ved dette fiskerie i Veyen paa fieldet, efter sandferdig Beretning Een Foged ¹⁾ ihjelslagen for mange Aar siden af gaarden Qvællands Opsiddere, for hvilken misgierning Bønderne ikke rettere veed, end de aarlig maae betale til Kongen 8 Rigsdaler, og siden denne uløkke Skeede tet ved ommelte fiskerie, da siger de, at Skatten ligger derfor paa fiskeriet, som Een aarlig Landskyld; at nu disse 8 Rdlr. aarlig betales, det er sant nok, men ventelig er denne Landskyld paalagt formedelst fiskeriets Vigtighed i forrige tider; imidlertid har Jeg aldrig villet føre enten disse eller andre Bønder af den Tanke, at det joe er kostbahrt at slaae Een Foged ihjel, omendskiønt for Mig er ingen fare i det fald, men saa staar Jeg dog i saa megen større Verd i de gemeenes Øyne, naar de gjør sig de Tanker at mit Lif er saa Dyrebart; — i dette Sogn findes og Een liden Elv, som kommer fra Østen og rinder til den større Elv i Vester, i hvilken lille Elv er nogle Perleskiæl; der fiskes og hvert Aar af Perle Inspecteuren med de dertil beskikkede Perle-fiskere, men faaes ikke mange.

Qvaasen Sogn

Skylder $70\frac{3}{4}$ Huuder, ligger op i Løgnedal ²⁾, Norden for Aae Sogn, er i sig self temmelig got Kornland, men til Creatuur ordinaire; igiennem dette Sogn nedløber forberørte Elv fra N: til S; men intet derved Merkværdigt, undtagen ved den øverste Ende $1\frac{1}{2}$ Miil fra

¹⁾ Her sigtes maaske til foged i Lister *Christopher Fakvatter*, der blev stukket ihjel i Bergen 1559.

²⁾ Lyngdal.

fiorden ligger et Fald i Elven, kaldet Qvaas steenen¹⁾, som foraar-sager en stoor Foss, hvorigiennem intet Træ kand udkomme uden fare for at brekkes, og ingen fisk opgaae for Strømmens Magt, thi hidtil kand Laxsen komme, men ikke lengere; derunder seer Mand undertiden en Mengde staae, og ventelig aflegge sin Yngel, men til Sidst mod Høsten bliver samme fisk meget slet, mager og ligesom Syg, da den moed Vinteren, naar Frostten kommer, forføyer sig igien ud fiorden til Havet; imidlertid forandres og den Lax der staaer i det friske Vand, saa at i stæden for hand i førstningen, naar hand kommer af Havet, er hvid og blank paa Skindet, og Rød i fisken, da bliver hand moed Høsten i Elven Rødagtig paa Skindet, men hvid i fisken; i dette Sogn er nogen smaae Skoug af Birk, Rønn, Ælletræ, og ved Gaardene Vemmestad, Guuse, Birkeland og Qvaasen nogen tilvoxende furre, haver og lidt Skou-Vilt af Harer og Ohrfugl; Ulve, Biørne og Ræve er her som allevegne i det heele Amt.

Hegbostads Sogn

skylder 96½ Huud, strekker sig fremdeles op Dalen fra S: til N:, liggende paa begge sider af bemelte Løgnedals Elv²⁾, er meget biergagtigt og ordinair af Avling, dog best med Regn-Aaringer, meere Eng end Agerland, temmelig riigt af Creatuur, som og kand regnes for indbyggernes beste Næring; Fisk falder her ikke uden Een liden Deel Øreder af Elven; i dette Sogn er ingen Skoug undtagen til Brende og Huusbehof; men Vinter Dage falder her endeel Ryber og Ohrfugle, men iøvrigt intet Merkværdigt.

Egen Sogn

Skylder 67 Huuder; her er Jeg ved de Norderste Grentzer af Amted paa denne Kant, 5 Miile fra Havet; Sognet ligger rundt omkring Løgne Vand³⁾, som er 1 Miil langt, strekkende sig fra N: til S: hvor igiennem den forommelte Løgnedals Elv³⁾ udgaar, men nedkommer fra Hekfieldet af et andet Vand, Over Løgne kaldet, liggende halfanden Miil ind paa Fieldet, lenger ind i Nord henfører Mand Vandets Oprindelse af smaae Bekker og Floder, kommende fra Et og Andet sted af Sneen, som med Sommer Dag Smelter, og af dets

¹⁾ Qvaasstenen ligger tvers over elven, som netop under denne har et anseeligt fald. Stenen er saa stor, at veien er lagt over den.

²⁾ Lyngdalselven.

³⁾ Lygnevandet og Lyngdalselven se s. 16.

vitløftige Distance altid har stoort forraad af Vand; hidindtil strekker sig dette saa til omberørte Hekfield paa den østre Kant, men herifra gaar det op fra S: S: W: moed N: N: O:, ligesom paa den Vestre side ved Eegens, Fiodtlands og Tonstads Sogner fra S: O: til N: W:, og saaledes findes den yderste Pynt eller som et Brøst af fieldet just her lige over Egens Kirke; saavit Mig er bekiendt er denne Heede eller Hey det meste øde Land Syndenfields, og bestaar af Myrer og Moratzer, bærer ingen frugt enten af Træer eller Blomster, uden alleene noget Myregræs og Multebær, hvilket Amtmanden Herr Schoutbynacht Resen ¹⁾ og Jeg afvigte 6te Julii, med megen Møye Self har beseet, og funden i Høiden af Bierget Sneen saa hvid og klar liggende her og der, som det kunde veret i December Maaned, og ihvorvel Veyret var stille og varmt neden under i Dalen, var dog paa fieldet en sterk N: O: Vind og Kuld, og var der saaledes med den høieste Sommer, saa bliver det vel umueligt at rødde dette Land til nogen fordeel; — Fieldet har og Een andseelig Høide, at Mand fra det stød hvor Vi stoed, kand see mange Miile ud fra sig til hver Kant; men dette Hechfields ²⁾ Lengde og øde Strekning, kand Jeg lidet eller intet melde til Sikkerhed, som det er udenfor dette Amts Grentzer, men af Eget Øyesyn beretter Jeg: det seer Vitløftigt ud; den ødeste Part gaar lige mod Nord, og maae indløbe moed Fillefield efter mange Bønders For-meening, thi Mand har efter paalidelig Beretning her det Exempel, at en Nysgierrig Bonde ved Navn Tron Hoskuldson, for omtrent 70 Aar siden, har været begiærlig at vide dette Fields Længde, og derfor taget Een Mand med sig, samt Een Hæst, hvorpaa førtes Proviant; dermed er de gaaen paa fieldet i Tanke dog at komme derover, Rejsede saa alt moed Nord i 6 Dages tiid, og Passerede adskillige hinderlige Veye, men til Sidst fant de Sneen stoor, dog af Solens Smeltning om Dagen og Kulden om Natten, var den haard og fremkommelig, endelig tilsidst møder dem Vandløb, ligesom smaae Elver giennem Sneen, hvilke havde skaaren sig saa dybt ned, at de ikke var good for at komme derover, men med uforretted Sag maatte vende tilbage; -- her i Sognet findes temmelig god Furre Skoug ved adskillige Gaarder, til got Huusværk og Saug Tømmer, men er dog ikke sønderlig Lastebrug, thi her er ingen Privilerede Sauger eller borgerlig Handling i denne

¹⁾ *Wilhelm Resen*, captein-løitn. i marinen ^{30/1} 1700, captein ^{31/1} 1705, indrulleringschef i Frederikshalds distrikt ^{23/3} 1708, commandør ^{17/7} 1711, tog ^{21/8} 1718 afsked som schoutbynacht (o: contreadmiral) og var siden til sin død ^{29/1} 1745 amtmand i Lister og Mandal. Hans formand i embedet var Povel Juel, der blev afsat i mai 1718 og henrettet i Kjøbenhavn ^{8/3} 1723.

²⁾ Se side 1.

Elv, som herfra udgaar; lidet Agerland, men good fødning af Creatuur, som dog med stoor Besverlighed neddrives fra Hekfieldet paa Vinterføret, og maae Bønderne med Hæst og Slæde udfare med Lyst-Veyr 4re timer før Dag, og arbejde den heele Dag i Kuld og Snee for at faae et Læs Høe hiem med sig om Aftenen.

Her falder noget Skov Vilt og Øreder.

Grinnems Sogn

Skylder 62¹/₄ Huud, grentzer Øster efter fra Egens Sogn — ordinair af Ager og Eng, ligger 5 à 6 Miile op i Landet; temmelig Skoug af furre, som handles og uddrives giennem Undals Elv, baade af Saugtømmer og nogle Bielker; denne Elv samler sig i dette Sogn af nogle mindre Aær og Bekker, som løber i det saa kaldende Øidne Vand ¹⁾, som strekker sig fra N: til S: ³/₄ Miil, og derfra udgaar Elven S. S. W. til Havet 3¹/₂ Miil.

De Gaarder her i Sognet, hvor beste Skoug findes, er Refsnæs, Qvaale, Nærstøel, Byremoe, Øjden, Svindal, samt Haartved og Udbostad; her er best Fuglevilt af Tiur og Ohrfugl, men fisk ikke andet end Øreder; ellers synes Mand at merke det Gaardernes Avling af Høe og Korn noget aftager i disse Ægner, hvor Skoven Drives af KiøbMandskab, men enten det kommer deraf, at Bønderne formedelst Arbejde paa Skougene forsømmer Jorddørkningen, eller Jordarten i sig Self er ringere, det kand Jeg ikke fastsette. —

Biellands Sogn

Skylder 107¹/₃ Huud, ligger østen for forberørte Grinnems Sogn, omtrent 5 Miile fra Havet, er temmelig got Kornland, meere Ager end Eng i Proportion af det nestforige, og gemeenlig best ved de Gaarder der har den mindste furre-Skoug; — lidet fra Biellands Kirke løber den bekjendte Mandals Elv; i dette Sogn er ved efterfølgende Gaarder, Nemlig Iweland, Waland, Roeland den beste fureskoug, og ved Aagedal nogen Eeg; her er og Fuglevilt, omskiønt paa nogle Aars tiid Merkelig formindsket; Dyr som i de andre Sogner, og fisk, Øreder, Aal og Et slags smaae fisk kaldes Rør; ved Gaarden Foss, som ligger ³/₄ Miil ovenfor Kirken, falder Lax, i den der tet ved nedgaaende Mandals Elv, men paa Een artig og farlig maade fanges den; — Ved den vestre side af Elven nedløber Vandet mellem

¹⁾ øvre og nedre Øydne vand.

Tvende field og falder med Een sterk Foss, men under det samme Field er Een Huulhed, hvor Laxsen staa som i Een Kielder, og derifra er hand paa ingen maade at faae ud, uden Et Menneske som dertil er opvant, maae begive sig i Fossen, som er Et par favne Dyb; der gaar da Manden reent under Vandet, og med Strømmen ind i Hulen, og saa maae Laxen ud derfra med stoor forferdelse over denne fremmedes Besøg, i hvilken forskrekkelse fisken da udløber paa nogle dertil indrettede og af Trækiepper sammenflettede Flæger, saa hand Moxsen ligger tørr; imidlertid tager det omflydende Vand Mennesket med sig ud igien, og hielper ham med sit Naturlige Løb til grunden, hvor hand kommer op af Vandet, først med Hovedet, og siden redder han sig efter hand ved Et par Minutter har været under Vandet og Dreven omtrent 12 Skritt, hvilket hans høj Grevelig Excellence Hr. Cammer Herre og Stifts Befalingsmand Reuss ¹⁾ har ladet sig behage nestleeden 31 Julii, med fleere, at tage under Eget Øjesyn.

Dette Fiskerie har været temmelig important i forige tiider, men nu meget slet, som kommer deraf, at Laxsen optages ved de mange fiskerier udenfor; i dette Sogn voxser *entian* eller som Bønderne kalder det *Søde-Rod*; ellers ligger her og den Priviligerede Walands Saug paa 2000 Bords Qvantum.

Konnesmoe Sogn

Skylder 61 Huud, ligger i Undal, 3 à 4 Miile fra Søen, ordinair Avling baade af Korn og Høe, ligesom paa andre stæder, hvor furre-skougen er, thi det er fast, at hvor denne slags Skoug voxser, der Drager den Jordens fedme saaledes til sig, at den anden Vext avMaver — hvilket best deraf bevises, at Creaturet aldrig sønderlig trives blant furretræer, omskiønt der kand være Græs nok; — den beste Skoug findes her ved Gaarden Konnesmoe, noget Fuglevilt samt Dyr ligesom i de andre Sogner tilfjelds.

Giennem dette Sogn nedrinder Undals Elv fra N. N. O. til S. S. W. moed Havet; i denne Elv er paa Konnesmoe og Hælde grund Een Mengde af det Slags Skiæl, hvori findes Perler, saa 3 à 4 Mand paa $\frac{1}{2}$ Dags tiid kand optage over 1 Tønde, men blant saa mange kand undertiden ikke seeis (?) 3 blanke Perler, og dog gierne

¹⁾ Grev *Henrik VI af Reus*, herre til Plauen, f. $\frac{1}{7}$ 1707, † $\frac{17}{5}$ 1783, kom til Danmark i 1732 og fik ansættelse i det tyske cancelli, blev $\frac{20}{4}$ 1742 stiftamtmand i Christianssand, i 1746 første overhofmester ved Sorø ridderlige academi og 1754 amtmand i Sønderborg.

smaa som 4te à 5 til 1 Tomme og vel mindre —; det Merkeligste Jeg herved synes, er at Skiellene som ligger paa haard Grund i Elven, kand nedstikke sig 1 food under Steen og Gruus moed Vinteren, og igien med Sommeren opkomme, og ligge ganske blotte moed Solen, da de dog har hverken fødder eller andet synligt at hjelpe sig med. —

Vigmøstads Sogn

Skylder 77 Huuder, ligger og i Undalen neden for det forberørte, paa begge sider af Elven, er bedre baade til Ager og Eng Avling, thi furreskougen er her mindre end i de øvre formeldte Sogner; Æggen er ikke u-andgenehm formedelst Skoug af Birk, Ælle Træ og Asp, som voxer ret i Mengde paa begge sider af Dalen ved Opgangerne til fieldet, og midt i Dalen nedgaar den stille Elv, der samler sig til smuk Andseende, men iøvrigt intet Merkværdigt; af Fugle og Dyr som gemeenlig i de andre fælde-Sogner, og fisk ligesaa; paa Gaarden Trylands grund findes Een Vandsaug. —

Walle Sogn

204 $\frac{1}{3}$ Huud, grentzer med det Nordlige til forberørte Wigmøstads Sogn, men med den sydlige part moed Havet; her gaar fremdeelis Undals Elv need igiennem til Havet; meget maadelig baade af Korn og Høe Avling; ingen Skoug undtagen lidt Birk, Eeg, Ælle og Rønne Træ; i denne Elv fanges endeel Lax, men ikke af Vigtighed; Situationen er paa fleeste stæder temmelig good og Dyb Jord, men med Høstedage blødt og Moratzig, men dog ikke hinderligt at fremkomme hvor Veyen er lagt; — i dette Sogn har den Hr. Peder Clausen ¹⁾ veret Præst, hvis Beskrivelse over Norge er bekjendt; 3de Vand Sauge ere her, Nemlig paa Meelhuus og Lohne grund; Dyr ikke undtagen Ræve og Harer, og fuglevilt slet intet; her maae Jeg andføre hvad Een endnu levende troeværdig Mand *Nils Jørgensen Bustad*, her boende, har fortullet mig, at for nogen tiid siden er hand paa Veyen til sin Saug, bleven Een Orm vahr, liggende paa Marken, som var Sort med hvid Ring om Halsen, 3 $\frac{1}{2}$ Alen lang, og tyk en Proportion, hvilken hand paa stæden ihjelslog og siden seet af mange Mennesker, og efterdi Mand ikke er vant til saa stoore af

¹⁾ *Peder Clausen [Friis]*, f. $\frac{1}{3}$, 1545 i Ekersund, efterfulgte sin fader *hr. Claus Thorolfsen Friis* som prest til Undal, hvor han † $\frac{15}{10}$, 1614. En djerv og kraftig mand, hjælpsom og afholdt af sine bønder, bekjendt som forfatter og som oversætter af norske kongesagaer. Se bl. a. *A. Fayers*: »Norske Sagn« s. 199—202.

det slags, her, bliver det af Mig andseet som meget Sælsomt; samme Mand haver og fortallet mig, at hand for nogle Aar siden ved Een Hændelse haver funden Een Hugorm ved sit Huus, og da Ormen søgte at Skiule sig i nogen Tørv, hugget hand Stierten fra ham som Een Haandbred, men Ormen forstak sig; efter 8 Dages forløb, da denne Mand havde lagt sig ud paa Marken at Sove med Een liden Hund ved siden, blev Hunden uroelig og bieffede; da Manden deraf vognede og saae omkring sig, blev hand vahr den af ham Self som bemeldt huggene Orm, liggende tet ved sin side, og kiendte ham paa den afhuggene Stiert, som enda ikke var lægt, hvilket synes at bekræfte den tanke Vores Norske Bønder haver, at Een Skadet Orm søger at hævne sig paa sin Skade-Mand, men hvorvit det er troligt maae staae ved sit Verd, men den anførte Passage er virkelig Sandhed.

Spangerejds Sogn

Skylder 103³/₄ Huuder, ligger ved Søsiden, deals i Fiorden, som udgaaer fra Spanger Ejd til Lehne N. N. W. 1 Miil, deals paa Spanger Ejd og deals paa Lindersnæs, som strekker sig fra bemelte Spanger Ejd til yderste Pynt 1 Miil fra N: til S:

Paa denne Nessodde staar Een fyr¹⁾ for de Søfarende. Dette Sogn er ringe af Jord og ikke sønderlig frugtbaahr, men indbyggernes beste Næring bestaar af Fiskerie og Lootsning; her er En god Skibshavn Svinøer, hvor baade større og smaae Fahrtøyer belejlig kand ligge, end og Vinterlæg; derforuden Een Skibshavn Finnesund kaldet, samt Svenneviig Bugt og Baaløe; — Øer findes og her, undtagen Udvahre, som er bebygget af et par Mænd, thi de andre smaae, som ligger her og der langs Næsset og uden for Svinøe, ere ikke andet end Klipper og Steen; — paa forbemelte Spangerejd fortelles, at lidet Vesten for Kirken ligger Een Kiempe begravet, hvis Navn skal været Spang, og der vises end Een hoide paa Jorden, hvor Graven skulle været, men Jeg synes den er meget lang og u-rimelig. —

Her Endes Lister Lehn.

¹⁾ Se herom *Krafts* topogr.-statist. beskrivelse over Norge.

Mandals Lehn.

Halsaae Sogn

Skylder 176 $\frac{1}{2}$ Huuder, ligger ved Søsiden paa Øer og fast Land; de Skyldede og Bebyggede Øer ere Hildøe, Landøe, Monnesøe, Skougsøe og Udøe, hvorpaa boor vel 30 Mand, og avler baade Korn og Høe; men i dette Sogn er ikke den beste Jordart, ingen Skoug, men her og der ved Gaarderne god Laxsefiskerie, besønderlig ved Udløbet af Mandals Elv, hvor den gaar i Havet; den Lax her falder er den beste her i Amted, faar og den beste virkning.

I dette Sogn ligger Mandals Privilegerede Toldstæd¹⁾, hvor der lever Endeel Borgerskab og Andre; Bygningerne ere satte paa begge sider af Elven, hvis Situation ikke er saa behagelig som nærsom, thi Huuserne ere byggede mellem Field og Klipper paa Sand og Bolverker; men giennem den stille Elv, som her nedløber, flyder Trælaster 8 à 10 Miile af Oplandet ligetil Borgerskabets Dørre; — fra Havet haves og good belejlighed med de 2de nærliggende Skibshavne Klewen og Riisøer Bancken, dog er Handlingen liden, thi Skoverne formindskes meer og meere, og Bønderne aftage meget i Formue; foruden forberørte Havne er her endnu Hildøevog, Stiernesund, Trejgdefiord, Langøesund, Landøe og Udøe fiorder, alle beqvemme og gode.

Holme Sogn

Skylder 170 Huuder, strekker sig op ad Landet, paa begge sider af Mandals Elv, fra Havet 1 à 1 $\frac{1}{2}$ Miil; ordinair af Ager og Eng, dog farligt imod Tørke, thi som Sognet ligger mellem høie Bierge og har Tørr Skarp Jord Art, saa taaler det lidet af Solens Heede, men med Regn Aaringer got og frugtbahr; her langs og ved Elven falder ved hver Gaard den Skønne Mandals Lax, samt i Fosserne ved Høve²⁾ og Nøding; — denne Nødings foss er Et besønderligt fiskerie og farligt for fiskeren, da hand har ligesom Trapper i fieldet og veed Et Toug maae hielpe sig need til Vandet, hvor Laxsen staaer under Fossen,

¹⁾ Se *J. O. og Chr. A. Bugge*: »Mandal. Lokalhist. optegnelser.« 1887.

²⁾ Hermed menes vistnok Høie, en gaard i Øslebø paa 5 $\frac{1}{2}$ hud med kvern og sagbrug. (?)

og optages med Een Hof eller Et dertil indretted lidet Garn; ved dette fiskerie hviler Et Ære Minde af højlovlig Kong Friderich den 4de, som ved hans Rejse her i Landet in Anno 1704, har veret saa Curieux Self i Egen høje Persohn at bestige dette Stæd og ved Ledsagning af Een gammel Bonde, nedgaaen til fiskeriet, ihvorvel der er saa farligt at mange Mennesker der har maatt tilsette Livet; — i dette Sogn ligger Een Gaard, Laugmanden til Residence allernaadigst beneficeret, Holmegaard ¹⁾ kaldet, Skylder 12 Huuder, under hvilken ligger Een Priviligeret Saug; ellers ligger her desuden 8 Sauger, som alle kand regnes for flom Sauger. —

Øsleboe Sogn

Skylder 97^{1/4} Huuder, ligger lige op i Dalen paa begge sider af Mandals Elv; noget bedre af Ager og Eng end nestforegaaende; her findes lidt furre Skoug paa Heederne, dog er den ikke af stoor Betydning; Elven strekker sig her fra N: til S; i hvilken sees nogle Perleskiæl; ellers findes tet ved den alfare Vey Een Qværnebek, løbende for S: moed N:, som er rart her Syndenfiels. —

Løbdals Sogn

Skylder 58^{3/4} Huuder, strekkende sig alt i Dalen moed N.; dette ligner Biellands Sogn i Ager og Eng, temmelig got med Regnagtige Aaringer, og meere Agerrigt end Eng og Høeland, lidet eller ingen Skoug, undtagen lidt til Brende; af fugle og Dyr er her ligesom i Biellands Sogn, men intet Merkværdigt. —

Findsland Sogn

Skylder 67^{1/4} Huuder, liggende fra forestaaende Sogn N. O. alt høiere op i Landet; ikke sønderlig af Avling enten Korn eller Hø, men nogen fureskoug til Saug-Tømmer; her er og Een Priviligeret Saug Mæssel kaldet; — noget fuglevilt af Ti-ur, Ohrfugl og deslige; og Dyr ligesom over det heele Amt er meldet. —

¹⁾ Holme gaard blev af kong *Frederik I* i 1525 tillagt lagmændene paa Agdesiden, som her havde bopæl, indtil lagtingene blev ophævede i 1797.

Hartmarck Sogn

Skylder 33 Huuder¹⁾, er liggende østen for Mandals Toldstæd 1 Miil, i Fiordene som indskiær fra Havet, haver temmelig smuk Situation, thi Gaarderne ligger meste Deel slette med smaae Skoug; temmelig got af Ager og Eng; dog synes det at Bonden ikke her med den Møye som i det Listerske Arbejder Jorden, uidentvvl derfor at de bedre finder sin Regning i lidt Skougbrug og Søen.

I dette Sogn er Een liden Trækirke¹⁾, til hvilken mange i Havs Nød eller anden Nød bestædde Mennsker har lovet og givet Penge Gaver, og derved befunden sig vel, dog siger de mest for Kirken blef Solt; her er 2 à 3 Skibshavne, saasom Kaaløe, Dals-Kiil og Komlefiord. —

Søgne Sogn

Skylder 135^{3/4} Huuder, ligger ved Søe Kanten, 2 Miile Vesten for Byen Christianssand, er smukt jævnt af Situation, temmelig good Korn Avling og meere Ager end England; i dette Sogn ligger Endeel øde Jord af Løng Moer og Myrer af Anseende betydeligt, saa Mand maae undres over at samme ikke forlængst er oprøddet og i Dørkning, men ved efterspørsel foregives at Jorden er Steenig og Grund, saa det ikke kand haabes, om end derpaa blev andvendt baade omkostning og Arbejde, at det nogen tiid skulle lønne sin Dørkere; igiennem dette Sogn løber 2de Elve kaldet Lunde²⁾ og Søgne, her need i Havet, igiennem hvilke og vel neddriver nogen Tømmerlast og Bord; Disse Elve ere ikke betydelige, eller vitløftige af oprindelse, men kommer af de ovenfor liggende Vande, deels i Raabøigdelaugets Amt; i dette Sogn er Endeel smaae Skoug af Furre og Eeg, samt 3de Priviligerede Sauger; intet Sønderlig enten Dyr eller Fugle, men Een u-sædvanlig Mengde af Sortagtige Orme ved den Saug Lunde, som ere vel ^{3/4} Alen lange, holder til baade i Vand og paa Land, dog Mærkes ikke de gjør Skade. — I dette Sogn er mangfoldige smaae og større Øer, hvoraf ingen bebygget undtagen Hærøe, 1/2 Huud, samt Hælørne³⁾ og Skarpøe, hvorved den gode Skibshavn, Ny Helle-sund ligger; desforuden er flere Havne, saasom Skarpøe, Trys-

¹⁾ Ifl. Bings: »Beskrivelse over kongeriget Norge«, 1796, ansattes skylden til 30^{3/4} hud. Kirken var en af de saakaldte »Lovekirker« og tilhørte almuen.

²⁾ Lone-elven.

³⁾ Nordre og søndre Helleø.

fiord og Rømsvigen; fisk falder her af Lax, Torsk, Sey og Makrel, men i øvrigt intet Skrifværdigt. —

Grebstads Sogn

Skylder 58 $\frac{1}{2}$ Huuder, ligger høiere op i Landet end nest foregaaende; Ager meere end England, men ingen af Deelerne sønderlig; giennem dette Sogn nedgaar Søgne Elv; Skougen er her den beste Leylighed, besønderlig af Eeg; ellers intet besønderligt, undtagen i Elven ved Gaarden Rosseland er Perleskiæl; intet fuglevilt eller Dyr undtagen Børne og Ulve. Her findes et par VandSauge paa Rosseland og Fiddie grund.

Heglunds Sogn skylder 47 $\frac{1}{4}$ Huuder

Øvreboe Sogn — 57 $\frac{3}{4}$ D^o.

Disse ere omtrent af Eens Beskaffenhed, liggende 3 à 4 Miile fra Staden Christiansand op i Landet; af Avling og fødning slet, som maae tilskrives Mangel af Dørkning paa Jorden, og det forvolder Skoug-hugsten som Bonden legger sig efter, men med det samme forsømmer det som var dem meere andgelegen, thi det er almindelig observeret, at hvor Een Bonde hugger meget i sin Egen Skoug, der er hans Ager Avling slet og hans Vilkor ringe; her er og et par Vand-Sauger Rejersdal og Jglebek Sauger kaldet; noget Skou-Vilt, men i øvrigt intet betydeligt. —

Oddernæs Sogn

Skylder 180 Huuder, ligger rundt omkring Staden Christiansand¹⁾, deels paa Øer og deels paa det faste Land, temmelig smukt af situation; paa den østre side af Byen udløber den store Torredals [Elv], hvorigiennem er Sterk Tømmer Drift, som udkommer af Raabøigdelaugets fogderie, hvor og Elven har sit udspring; i denne Elv faaes og nogle Lax her og der, men mest ved Gaarden Vigeland; dette Sogn er af lige Beskaffenhed med Ager og Eng som Søgne Sogn; her er gode Skibshavne, særdeles den bekjendte Flekkerøe, hvor der er pladts for Een orlogsslaade at ligge til Ankers; i Gabet eller indløbet af denne havn ligger Een Fæstning²⁾ af temmelig force, og sær-

¹⁾ Se *Lassen*: »Beretning om Stiftstaden Christiansand« 1883.

²⁾ Frederiksholm fæstning. Se *Bings* »Beskrivelse over Kongeriget Norge«, s. 157.

Wenneslev¹⁾ Sogn

Skylder 35¹/₂ Huuder, ligger et Par Miile op imoed Nord fra Christiansand ved Torredals Elv, — ikke sønderlig af Korn og Høe Avl, men noget smaat Skoug og Saug Brug; her ligger Gaarden Wigeland²⁾, som har et Skiønt Saugbrug paa 12000 Bord, som og derved Et Laxse Fiskerie, men ellers intet Mærkværdigt. —

Saaledes er da dette Amt kortelig Sogneviis beskrevet med de omstændigheder Jeg har syntes Skrifværdige, men omendskiønt Een og anden Ting synes at vere u-fornøden meldet saa speciel, da der adskilligt saa tit er repeteret, som vel er meere end den tillagde Ordre og Plan foreskriver, hvilket Alt Sigtet til at give Landets Egentlige Beskaffenhed des klarere tilkiende, saa Merker Jeg dog der endnu fejler meget i det efterspurte, men det som er forbigaaet, lader sig i visse Ting bedre almindelig end særdeeles beskrive, og i visse Ting aldeeles umuelige, saasom: hvor mange Mindre Bekker der løber i de større til Elverne, thi Jeg gjør Mig den Tanke, at med Høste-Dage, naar Vandet løber, viser der sig mange hundrede smaae og større Vandløb til de faste Elver; ligesaa er det fast ugiørligt at beskrive alle Holmer og Øer, som de fleeste bestaae af Field og Steen, og mange kun af Een Eeneste Klippe, der af Søen med Storm overskylles, og af deslige findes vel i Amted mange hundrede, smaae og større, nogle af disse har Navn, nogle ikke; nogle har Form og Lignelse til noget, nogle ikke, saa det kand ikke Pressenteres uden ved Tegning, thi jeg veed paa 1 Miil imellem Hellesund og Taanæs, at ligge over 100de saadanne Øer; saadan u-giørlighed er det og at beskrive Skougerne i størrelse og Strekninger, thi dermed haves den Beskaffenhed, at de ligger her og der i Dalerne og paa Heederne meget u-lige, da Mand paa Endeel steder finder ¹/₄ Miils Skoug i fiirkant at indeholde fra 50 til 100 Tylter Tømmer, paa Et andet stæd af lige lengde, størrelse og breede finder Mand neppe Et Snees brugelige Træer; begge Dee kunde dog ikke beskrives anderledes end saa stort Et Støkke Skoug,

¹⁾ Vennesland.

²⁾ Paa Wigeland anlagde kjøbmand *Peder Mørch*, f. ¹⁶/₁ 1738, † ²/₁₂ 1813, et jernverk med privilegium af ²²/₂ 1792. Marsovnen paablestes ⁶/₁₁ 1794, men udblestes igjen allerede ¹⁵/₃ 1795; stangjernshammeren var dog af og til igang indtil 1805 og spigerhammeren indtil 1811.

hvilket meere ville formørke end oplyse Landets sande Beskaffenhed. Dette kand Jeg i Almindelighed berette om Skougens tilstand, at den i dette Amt er i meget slet tilstand og nu fast Sielden at finde hos Een Mand 1 Tylt got Saug Tømmer, naar Jeg Exiperer Et Snees Gaarder i det heele Amt. —

Men som Jeg endnu agter over Endeel Poster at Skrive almindelig over det heele Amt, saa vil Jeg begynde af:

1. Indbyggernes Egenskab,

Da kand Mand ikke henføre det Norske Folk i Alleting til Et Naturell, thi foruden den forskiæl her som allevegne findes paa de adskillige humeurer og temperamenter, saa synes Mig at kand deele Folkets Egenskaber i dette Amt i 3de Deelee, Nemlig Borgerstands Folk, Bønder ved Søkanten og Fielde Mænd.

Borgerstanden

falder Mig vanskeligst at Skrive om, da Jeg til dem har det mindste Bekiendskab, og med dem den mindste omgiængelse, men som Jeg Self er af samme slags, saa vil Jeg og hielpe Mig deels af Eget Naturell.

Dersom Jeg torde udlade Mig med min inderlige Meening i denne Sag, saa frøgter Jeg at der forborgen boer hos os Een noget for stoor Ambition, og det Dømmer Jeg deraf, at saasart Løkken i nogen maade begynder at føye til, enten Ære eller Velstand efter Vores maade, saa følger gjerne dermed noget for høie indbildninger, dog strekker det sig ikke lengere end til Lige-Mænd, og dem af Vores Egen stand, thi det er Sielden dermed vel, at Jeg kand vere den lig, som er Mig i Alleting lig; men saafremt det nogenlunde kunde vere mueligt, ønsker Mand gjerne Et lidet fortrin, dog gaar det aldrig saa vit, at indbildningen skulde strekke sig moed Over-Mænd, Ney! det tør Jeg fastsette, at den Norske Nation med saa stoor Submission som nogen, kiender Sig Self for saa ringe og Nedrige, som de bør, og de der ere dem foresatte i Ære og Værdighed, for saa høie som dem tilkommer, og det af Hierted med sand oprigtighed;

Jeg tænker og Mand kand henføre til Folkets Egenskab, at de ere meget hengivne til at tiene fremmede, endog om de ere ringe, jae Jeg meener, at Een Hollandsk eller Engelsk Skipper eller Styrmand, i den post med Tienester at nyde, skulle vere løkkeligere end mange af vore Egne med-Borgere; at Skiule fattigdom, det er os høit angelegen, omskiønt den er haard at forborge, men desvær er ikke rar iblant os, thi om Een giældbunden blef tilsagt, at ald Gielden skulle ham efter-

gives, naar hand offentlig ville bekiende den, og tillige beklage sig uformuende til Betaling, — uidentvilt skulle hand heller ønske sin tiid stiltiende dermed at hensidde, paa Haab af bedre Løkke, og saafremt Leyligheden ikke blef dertil at Skylden kunde fornøyes, da fik det heller andkomme paa Een lovlig Skiftebehandling; — til Midler at samle ere Vi ikke sønderlig løkkelige, thi Mand Merker, hvor der endnu findes nogle, som er faae stæder, da er det enten hos indfødde Danske eller Deres Arvinger og Descendenter, og sandelig det er her Een stor Raritet at see Een NordMand efterlade sig 100 Rdlr. af hver 1000de Rdlr hand haver arvet, end Een Dansk her boesat, at efterlade sig 1000de Rdlr for hver 100de hand haver begynt med, hvilket maae vere frugter af hines forsigtighed og mine Lands-Mænds Liberalite. —

Det andet [2de] Slags ere Bønder

ved Søekanten — ere meget tilbøjelige til Søefart med Skibe, og særdeles til den Hollandske Nations Levemaader, der medfører et meget frit Levnet og Magelighed; De Elsker fiskerie, og derved søger sit meste Brød; Søen er Deres virkelige inclination, saa at om de end kunde fortiene meere ved Landsarbejde, udvelger de dog heller til Søes, om det end skulle vere med større Møye og fare; disse er sterk hengivne til Tobak, men ikke almindelig til umaadelig Drik, temmelig kaaldsindige, og efter det Jeg har læst og hørt om NordMænds gamle Bedrifter og hitzige Sind, synes Mig vore tiiders Søefolk ganske derfra ere afslægtede, thi det kand nu fastsettes at de alle Elsker fred og Et roeligt Levnet, saa at ligesom de gamles største Løst bestood i Sværd at bruge og Blod at udgyde, nu er det Vores Folk den største afskye, og undflyer det med fliid saa lunge mueligt — undtagen i den Post, af roelighedens frelse og fædrenelandets forsvar, der skulle Jeg ikke haabe enten Lif eller Gods blev Sparet. —

Det 3^{die} Slags er Field-Bønder

som boer i Oplandet; Disse Folk ere meget arbejdsom paa Jord og Skoug, lette og dispose til sin gierning som vindes ved den jævne travallie, Deres inclination staar til Odels og Arve Jord, saa at hvor tungt Brødet end derved vindes, og hvor ubehagelige stæderne ere hvor de boer, blant field og Klipper i Kuld og Snee, er det dog disse Bønder saa herligt at Eye og empfindtlig at gaae fra sine Fædres Stæd, at naar de ikkun kand blive besiddere af denne gaard, hvortil de ere Arve berettiget, saa vil de gierne Arve sin Faders fattigdom, uagtet de kunde søge Brødet med meere fordeel paa andet stæd, ja det gielder dem saa høit, at de heller koster 100 Daler paa Een Pro-

cess giennem mange Rætter, end miste 10 Rdlr Værd af sit Jordegods, og enda synes de at have vunden; Disse Folk ere tæmmelig gode og velvillige, men saavit Jeg har syntes at Merke arter De sig best under maadelig frihed, og ikke for megen Gemeenskab eller Selskabelighed, thi saalenge De ikke tracteres enten med u-Ræt eller u-billighed, taaler de gjerne at lade sig befale, og er derunder temmelig troe, meget samholdig moed udvortes Ting, der indløber moed deres Egen fordeel, men indbyrdes taaler lidet af hinanden, noget hengiven ere de fleeste Oplendinger til sterk Drik, og gjerne ved Ruus vil yttre Clammerie, saa at hvis ikke frøgt for Øvrigheds Straf fraholt dem, ville der neppe afgaae nogen samqvem eller Drikkegilde uden disputer og Clammerier, som det synes ligesom den gamle Norske Art endnu har levnet disse noget; De ere og løstigere end dem ved Søsiden med Leeg og instrument Spil, saasom Langeleeg, Lurhorn, Tromme og fiol; — Jeg har Self seet endog i sidste brødtrengende Aaringer, hvor Bønderne paa Tingstæderne, om Aftenstund efter Forretningernes Ophævelse, har samlet sig glædelig og fornøiede, Skikkelige og Ædrue mange tilsammen, og holdet indbyrdes løstige Exercitier med Hoppen og Springen, Dantzen og Latter, da Jeg dog har vist med mange, de haver ikke andet Brød at æde end det som med Bark beblandet, jae dem som i Eenrum maatte klage at vere hungrig og have slett intet, og det med grædende Taare, allermest naar de Repeterede sin tilstand hiemme, og hvad Qvinder med Børn maatte lide og udstaae; Alligevel har de fattige Mennisker Dølget sine Vilkaar saa meget mueligt for sine Lige-Mænd, og holt sig løstig, men efterat Dantzen var til ende gaaen stiltiende til Vandbakken og slukked sin Tørst, dog hemmelig for at skiule fattigdommen, saa at ihvor fattige de ere, udspirer her dog Een liden Ambition, som Jeg henfører til Folkets Naturell.

2. Til at oplyse enten dette Amt maae kiøbe eller kand avle sin Underholdning, følger denne Calculation.

Af Cassa Bøgerne og de ved Fogderiet holdende Skatte Mandtaller, seer jeg over 5500de faste Gaardbrugere og Skattende Bønder; nu setter Jeg at hver Bondes Familie med Qvinde og Børn, samt Tieneste Folk, ikkun er 5, det beløber til 27 500
 Dernest Strandsiddere og Huus-Mænd, Lootzer, Fiskere etc., som ikke bruger Gaard 1 500
 og endelig fattige, betlende Mennisker 1 500

Det beløber: 30 500 Persohner.

Avlingen i Amted af Korn beregner Jeg saaledes: heele Jord-
skylden er efter Matriculen 3491 Huuder Bønder og Mensal Gods,
hver Huud i Et Middellaadigt Grøde Aar setter Jeg at avle 25 Tøn-
der, det beløber da: 87 275 Tdr.

Derfra afgaar til Sædekorn næste aar à Huuden i mindste 4 ^{re} Tøn- der — bedrager	13 964 Tønder	} 15 339 Tønder.
Ligesaa vil jeg ikkun give hver Bonde til det heele Aar til Malt 1/4 Tønde	1 375 Tønder	

saa bliver igjen 71 936 Tønder.

Deraf skal forberørte 30 500 Mennisker aarlig underholdes; nu regner Mand et Menniskes nødtørftige Ophold i det ringeste til 4 ^{re} Tøn- der Havre Korn om Aaret, det bedrager for Amtets Jndbyggere som bemelt:	122 000 Tønder
herfra drages Avlingen:	71 936 Tønder

saa komme Vi tilkort, aarlig 50 064 Tønder Korn.

Heraf lyser det at Amted maae kiøbe Korn, og sandelig Jeg maae
falde i forundring ej alleene hvor saa mange Korn-Vare kommer fra,
men og hvor saa mangen fattig Mand tager de penge som hand hertil
skal bruge, jae Jeg er i tvivl om denne Beregning og kand vere rigtig;
dog efter beste Overveyende veed Jeg ikke at jugere hvorudi der kand
vere fejlet, enten 5 Mennisker i hvert Bonde Huus skulde vere for-
meeget, eller 25 Tønder à Huuden er for lidet til Avling |:thi det
øvrigte vil nok holde prøve:| og maae-Skee naar det alt blev nøye
Randsaget, Beregningen ville træffe nær den virkelige sandhed. —

3. Betræffende de Svagheder, som her mest ere giengse,

saa ere de adskillige saa her som allevegne, men mest Skørbug og
Bloodsot i visse Aaringer, naar Kornavlingen falder enten fordervet
eller saaledes, at Bonden maae blande det enten med Bark eller Græs,
thi det bekommer dem gemeenlig ilde og bliver usundt, saa at omend-
skiønt nogle er i den Meening, det Nord-Mænd ikke kand liide Hunger
og Nød, naar de har ikkun Bark nok at æde, saa kand Jeg dog for-
sikkre den Sag ikke er saa let at bestride for den som har seet og
smaget det slags; det gribes heller ikke til uden i yderste Nød, og

paa den Spise har Mand Merket Blodgang tager sin Begyndelse, men som den er Smitsom, saa strekker den sig altid videre; endelig Merker Mand at de gamle her i Landet er meget plaget med Et tungt Brøst og Hoste, det Mand tilskriver den Kulde de samler fra Ungdom og fremdeeles, thi det taaler en field-Mand gjerne at Sneen slaauer ham ind og Smelter paa hans blotte Brøst, jae da skal Frostene vere meget sterk, naar hand skal sammenhæfte sin Trøje, men ellers med det aabne Legeme moed alt Veyr og Vind; Mand finder og dem som med Een slags farlig Smitsom Syge er behæfted, hvis Egentlige Navn Jeg ikke veed, dog efter ald Andseende maae det vere et Salt-Flaad, hvilken Svaghed er meget heslig og afskyelig, mod hvilke Deres Svagheder der ikke bruges Sønderlig Cuur eller Præcaution for de Gemeene uden i høieste Nødsfald, og gjerne Skeer det ikke før for Silde, naar alt haab enten om Lif eller Helbred er ude. —

4. Metallerne

har Jeg vel nøye efterspurt, men ikke faaet derom nogen Kundskab som er Skrivværdig; vel er paa Et par stæder i dette Amt, Næmlig i Ness Sogn $\frac{3}{4}$ Miil fra Toldstædet Flekkefiord ved den saa kaldede Sælruh, i Et Bierg nogen Jernagtig Materie, hvilken af En Kongelig Berg Betiente er efterseet og befunden temmelig Jernhaltig, men har ikke de Falde og Gange eller Anviisninger, som kand spaae noget got og fordeelagtigt, thi der skal ikke findes forraad, og desuden er stæden u-beleylig; samme Beskaffenhed har det med Een Jern-Erts i Wigmostads Sogn, der dog ikke skal vere saa Riig, men meere Steenagtig; i Fiodtlands Sogn haves temmelig got Bliant¹⁾, men ellers intet Merkeligt Mig Vitterlig i dette Amt. —

5. Luften og Vejrliget

er her paa høiden af Lindersnæs, omtrent 58 Grader Norder Breede, mest Kaald og fugtig, formedelst det Wester Havs aabne Strekning som støder her lige ind paa, hvilket foraarsager gjerne Vestlige Vinde, der Skader Vexterne, besønderlig Træer og Have-Urter, saa at hvor Sletterne findes aabne for Hafvinden, der kand ikke noget Træe voxse, mindre Frugter; om Sommeren har Mand undertiden Een Soelfølgende

¹⁾ Særlig paa Gaarden Knabens grund mente man [ifl. *Kraft*] at have fundet blyanterts, men efter professor *Esmarks* undersøgelse viste det sig kun at være molytten (∴ vandbly).

Vind, saasom fra Morgenen Østen, Middag S: og moed Aften Westlig, og det holdes for det beste og frugtbareste Veyr; den sterkeste Kuld har Vi her med Vintertiden af N: O: Vind, som medfører Frost og Sne, men Sielden vedholder den stadig 1 Maaned før Taagen, som stiger af Havet, giver forandring og fugtighed: dette begriber ikkun Søsiden, men i Oplandet, dog inden Amted, er Kulde og Sne paa visse Stæder 8te à 9 Maaneder om Aaret. —

6. De tamme Creaturer

som her haves i Amted ere Hæster, Kiøer, Faar og Bukke, hvilke Sidste Slags, den meste Deel haves til Fields i Oplandet, hvor der er Skoug, thi de leve meest af Bark og Løv, saa at naar Field-Manden har trang for Foer, da føder hand disse Creatuurer med Barken af de Træer han nødvendig maa hugge til Brende; ellers veed Jeg fast ikke at sige, hvilke af disse Creatuure Bonden har den største fordeel af, thi ligesaa andgelegen som Kiøer ere dem for Føde af Melken, saa vigtige ere Faar dem for Klæde af Ulden, og saa nødvendige som Hæster ere dem for sin Gaard at Drive, samt Tømmer og andet, saa nødvendige ere og Bukke og Giedder for Deres Skind og Talg, der altiid giver Een reede Skilling til Skatter og andre Contante Udgifter. —

7. Salt

kaages her intet, thi det har veret forsøgt, besønderlig af Een Borger-Mand *Thomas Madsen Snig*, der med temmelig Bekostning havde indrettet Een Salt Pande at kaage Vandet til Salt, desuden indrettet Een Pompe midt ude paa Fiorden i Een dertil beqvem bygget Pram, hvor igiennem Vandet blef opdragen 7 favner neden fra, for at faae det Salteste, der altiid skal holde sig under det friskere, saa det syntes alt vittigt andlagt, og Eyeren gjorde sig haab om goed fordeel; hand kaagede og Salt, det blev brugt og befantes got nok, undtagen til Fisk, Flesk og Kiød; det kunde ikke derved forsvarlig forvares, men Jeg veed ikke bedre end det samme paafund Ruinerede sin EyerMand, thi hand maatte forlade baade Huus og Handling, og indsette sig paa Een Platz og Dørke et stække Jord til Livets Ophold; siden har Jeg ikke Merket nogen sig dermed har løsted at befatte. —

8. **Losse og Ladestæder**

her i Amted er under Ethvert Sogn forklaret, undtagen Distancen fra neste Kiøbstæd, saa skeer det nu her:

	Flekkefiord	10 Miile	} Westen for Christiansand.
Ladestæd —	Qvinesfjord		
	eller Leervig	10 Miile	
Toldstæd —	Mandal	4 Miile	
Ladestæd —	Kleven	4 Miile	

9. **Kongelige Slotte** findes her ikke.

10. Paa **Postveyen** findes vel Miile-Pæle, dog ikke aldeles over alt, men meget lett kand settes istand.

11. **Almindings Skoug**, her er ingen Kongen tilhørende Almindings Skoug, men vel i Præstebolets beneficered Skoug, hvorum under ethvert Sogn er meldet.

12. **Stutterier** findes ikke her.

13. **Dyre Hauger** heller ikke.

14. ingen **Biehauger**

15. intet **Marmor**

16. ingen **Farverier**

17. om **Holmer** og **Øer** er tilforn Mentioneret, men at fleere Beboere end nu ere der skulle opholdes og finde Brød, synes Mig umueligt, thi de ere heller altfor mange. —

18. om **Fiordene** har jeg ved hvert Sogn meldet, men her er ingen Leylighed at demme indløbene fra Havet, for at betjene sig af det indenfor til tørt Land.

19. ligesaa er tilforn meldet om **Strømmer** og **Aaer** baade under Sognerne og paa Pagina [6, 16 og 24], men at faae dem Navigable, det er umueligt, thi paa mange stæder er Situationen saaledes, at Een rund Tømmerstok med stoor Besværing maae arbejdes igiennem, under Strømmen, og hvor kunde Mand da vente der fremkommelig for Fartøyer moed Strømmen.

20. **Saugerne** ere under hvert Sogn omrørt.

21. **Fosserne** ligesaa

22. De **førske Vande** som ere betydelige, er under sine Sogne meldede.

23. Her er ingen af de saakaldede **Fiskevær**

24. Mig er ikke vitterlig Merkværdige **Kilder** eller **Sundheds Brønde** her i Amted.

25. saa mange stæder som **Moser** og **Moratzter** ved Giennemskuur og Vandets Udledning kand hielpes til nøtte, det er sandelig nøye af Bønderne iagttagen, thi som det er Deres Brød at hævde Jorden, saa bliiver og ald fiid dertil anvendt. —

26. De Navnkundige **Klipper** eller **Bierge** ere under sine Sogner hvorudi de ligger, Nævned; men at beskrive alle Klipper, Bierge og Dale, det er plat ugiørligt, thi det heele Land bestaaer af Field og Dale.

27. faae ere de **Curiositeter**, som her findes, men det lidet som er, findes ved hvert Sogn beskreven. — Jeg veed intet dette Amt besønderlig haver frem for de andre Amter.

28. **Havnerne** ere under Sognerne beskrevne.

29. **Told, Losse** og **Ladestæder** ere under 8de Post forklaret.

30. **Kongelige Slotte** under 9de foregaaende Post

31. **Fogderierne** findes pag: [1 og 2], ligesaa **Tingstæderne**

32. **Sorenskriverierne** ligesaa paa dito Pagina.

33. **Grevskaber, Baronier** findes ikke her, men vel Een liden Herre eller Adelig Sædegaard, Lunde ¹⁾ kaldet, liggende paa Lister Land, Skylder 12 Huuder; denne beboes af Commandeur *Wibe*, som har arvet den efter sin fader Schoutbynacht *Wibe*; hand skal have kiøbt den af Een addellig Familie, da boede paa Lister ved Navn *Friis*; Bygningerne der paa ere efter Norsk Maade af Træ, ikke store, men indrettede til Eyerens tarvelige fornødenhed.

34. Ved et Par Sogner her forandskrevet findes nogle i Steen udhuggene Characterer eller saa kaldede Rune Bogstaver, ommeldede og atfegnede, hvis forstaaelse eller OverEensstemmelse med de som

¹⁾ Gaarden kom fra familien *Benkestok* til fam. *Teiste*, og fra denne i 1667 til *Anders Friis*, som i 1704 solgte gaarden til contreadmiral *Christian Vibe*. Ved dennes død i 1716 blev hans søn commandør *Johan Vibe* eier; senere kom gaarden ved giftemaal til oberstløjtnant *Johan Nathanael Holfeldt*, og efter hans død i 1786 til sønnen major *Christopher Henrik Holfeldt*, som boede her til 1793.

tilforn herom haver Skreven, den lærde Læsere behager at Raisonere. Andre **Antiquiteter** veed Jeg ikke her i Amted.

Betræffende **Indsægterne**, da ere de i Julii og Augusti Maaneder hvert Aar u-tallige og ikke beskrivelige, thi naar Veyret er got, kand neppe Øjnene Vendes til noget stæd uden der Vrimler af Fluor og Mygg, adskillige slags baade af Skabninger, Størrelser og farver; her er og mange krybende Creatuure, saa som Orme smaae og større, Sorte, Sorte og hvide, Spraglede, hvilke Mand regner for giftige, og Et slags mindre firføddede, der gjør ingen Skade, med fleere som Jeg ikke til nogen Oplysning kand besvare.

35. Udi de gemeene Folks indbyrdes **talemaader**, er fast intet efterretlig, forsaaavit som det differerer fra det brugelige Dansk, thi omendskiønt de har mangfoldige ord, der ikke ligner Sproget, saa er det ikke saa fast, at derom noget kan fastsettes, da der i Et Amt tales saa forskiellig, at Mand for hver 2 Sogner omtrent, kand høre forandringer, baade af Ordene Self og Accenten hos den talende, hvilket ikke alleene er foranderlig mellem Søebønderne og Oplendinger, men og de der boer Wester og Øster, baade Til Fields og ved Hafsiden; Dog er det Sielden at Ordene findes anderleedes end ordinair Dansk, men lett og Skiødesløse udtale, saasom det Bogstaf D, bruges i mange ord af fieldfolk, istædetfor L, men dog ikke i alle talemaader, ex: gr:

Field, siger de Fiedd.

Mands Navn Tolla — siger De T'odda

Qvindes Navn Allu — siger De Addu etc.,

men derimod Mands Navn Olla siger de Olla

Qvindes Navn Helena ligesaa Helena

saa det ikke kand henføres til nogen vis Talemaade eller Sprogs Naatuur, men Een Vane til Skiødesløshed at tale; adskillige Ord har Jeg hørt af Bønderne, som har ingen Liighed med det Danske, saasom:

ordene paa Dansk.

— tales af Bønderne.

kom til mig

— kom hiaae Mæg.

kom hid

— kom hega.

Jeg kom der Juule Aften

— Æg kom der Joel Æpto

Jeg vil blive hos dig i Vinter

— Æg vil blie hiaa Dæg i Vædde.

Mener Du Jeg er Et Skarns Menniske

— Mejn Du æg er udslæg.

tag den Bøtte og sett paa Hyllen

— ta den Koddo sett paa Kiedden.

gaae i fæehuuset og bind Koen

— gak ad fiøse bit Kyra

min Datter Vask Dig reen

— mi Dotte tvaæ Dæg rein.

maae Bejleren ligge hos Dig i Natt,

— maae Belen ligia hiaa Dæg i Not,

saa maae Du have Skiørted paa

— saa maae Du behalle Stakien paa.

	Side.		Side.
Paludan	13	Stang	14
Paulsen	9	Steffensdtr.	6
Paus	3, 19	Stiansdtr.	5
Pavels	7, 8, 11, 12, 13	Sylvia	11
Pedersen	5	Søfrensen	5, 6
Prytz	21	Thommesen	21
Ramm	8	Toldorph	6, 7
Rasch	11, 23	Tonning	17, 20
Reiersen	19	Trinnepol	5
Resen	7, 19, 40	Tyrholm	12, 13
Rost	7	Tørresdtr.	5
Schaft	14, 16, 18, 19	Tørresen	5
Schjelderup	17	Westely	22
Schlanbusch	15	Wibye	6
Schmelck	23	Widing	9
Schytte	11		

R e t t e l s e .

Side 9, linje 25 staar: *Inger Marie Fashlan*, læs: *Maren Fashlan*.

